

OIKEUSTIEDE

JURISPRUDENTIA

LIV

2021

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN VUOSIKIRJA

Toimitusneuvosto

Taina Pihlajarinne, puheenjohtaja

Kirsi-Maria Halonen

Mia Hoffrén

Elina Pirjatanniemi

Toimittaja

Janne Kaisto

Kustannustoimittaja

Juha Nurro

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

toimisto@lakimiesyhdistys.fi

www.lakimiesyhdistys.fi

Taitto: Taittopalvelu Yliveto Oy

© Suomalainen Lakimiesyhdistys ja kirjoittajat

ISSN-L 0355-8215

ISSN 0355-8215

ISBN 978-951-855-390-1

ISBN 978-951-855-391-8 (verkkokirja)

Oy Nord Print Ab, Helsinki 2021

Marko Forss

**LANKAPUHELINKUULUSTE-
LUSTA ETÄVIDEOKUULUSTELUUN
– POLIISIN TIEDONSIIRTO-
VÄLINEELLÄ SUORITTAMA
KUULUSTELU ESITUTKINNASSA
ENNEN, NYT JA TULEVAISUUDESSA**

Sisällys

1	JOHDANTO	9
2	TIEDONSIIRTOVÄLINEELLÄ TAPAHTUVAN KUULUSTELUN SÄÄNTELYN HISTORIA.....	11
3	KUULUSTELUN FUNKTIOT JA KUULUSTELUTAVAT ESITUTKINNASSA.....	18
4	KUULUSTELUJA TIEDONSIIRTOVÄLINEELLÄ KOSKEVA SÄÄNTELY DE LEGE LATA	24
4.1	Haitta- ja luotettavuusarvioinnin lähtökohdat	24
4.2	Kuulustelutavan tietoturvallisuus ja tietosuoja	26
4.3	Kuultavan identifiointi	30
4.4	Tiedonsiirtovälineellä tapahtuvan kuulustelun oikeusturva.....	32
4.5	Kuultavalle aiheutuva haitta ja rikosprosessin joutuisuus	35
4.6	Kuulustelukertomuksen autenttisuus	37
4.7	Kuulustelukertomuksen merkittävyys	39
4.8	Kuulustelukertomuksen uskottavuus	42
4.9	Lapsen oikeudellinen erityisasema.....	47
5	ETÄVIDEOKUULUSTELUA KOSKEVA SÄÄNTELY DE LEGE FERENDA	51
	LÄHTEET.....	57
	OIKEUSTAPAUKSET.....	61
	LYHENTEET.....	62
	ABSTRACT.....	63

Lankapuhelinkuulustelusta etävideokuulusteluun – poliisin tiedonsiirtovälineellä suorittama kuulustelu esitutkinnassa ennen, nyt ja tulevaisuudessa

1 JOHDANTO

Koronapandemia on saanut aikaan arkeemme isoja muutoksia, joista myös rikosprosessi on saanut oman osansa.¹ Poliisiorganisaatiossa asiakkaiden turvallista kohtaamista on pyritty varmistamaan eri tavoin niin järjestyspoliisin kuin tutkinnankin puolella.² Kuulusteluja on suoritettu yhä useammin tiedonsiirtovälineellä, mikä on käytännössä tarkoittanut puhelin- tai sähköpostikuulustelua.³ Siinä missä useilla muilla aloilla videopuhelut etäyhteydellä ovat olleet arkipäivää jo aiemmin, ei poliisilla ole vielä käytössään tietoturvallista ratkaisua etävideokuulustelun suorittamiseen.⁴

¹ Esimerkiksi Suomen Asianajajaliitto vetosi oikeuslaitokseen, että se kouluttaisi tuomareita ja muuta henkilökuntaansa käyttämään tehokkaasti etäyhteyden mahdollistamia digitaalisia palveluja. Ks. Suomen Asianajajaliitto 2020. Muutos etäyhteyksien käyttämisen yleistymiseen on tosin jo alkanut ennen koronapandemiaa. Ks. esimerkiksi HE 200/2017 vp, s. 29–31, jossa mahdollisuutta rikosasian vastaajan kuulemiseen pääkäsitellyssä laajennettiin säätämällä oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettuun lakiin (689/1997, ROL) 8 luvun 13 §.

² Jo aikaisemmin osa vangitsemisoikeudenkäynneistä ja salaisten pakkokeinojen käsitteilyistä oli järjestetty etäyhteydellä, mutta koronan takia tämä yleistyi entisestään. Erilaisia poliisin omia ja yhteistyöpalavereja järjestetään yhä useammin etäyhteydellä. Lisäksi korona vauhditti esimerkiksi EU:n järjestäytyneen rikollisuuden torjumisen vastaisen työn digitalisointia. Ks. tästä kokonaisuudessaan Euroopan komissio 2020.

³ Ks. esimerkiksi Rikosuhripäivystys 2020, jossa todetaan, että poliisi on lisännyt etätöitä ja puhelinkuulustelujen määrää.

⁴ Koska etäyhteydellä suoritettaville kuulusteluille ei ole olemassa vakiintunutta termiä, kutsutaan niitä tässä tutkimuksessa etävideokuulusteluksi. Tällä on tarkoitus erottaa ne perinteisestä läsnä ollen tapahtuvan kuulustelun videoinnista tai poliisiasemien välisistä

Ensimmäinen puhelinkuulustelua koskeva laintasoinen säännös saatiin poliisille vasta vuonna 1989 voimaan tulleen esitutkintalain (449/1987, VETL) myötä, joka sisälsi useita rajoitteita lähinnä kuultavan asemaan perustuen. Teknologianeutraaliin sääntelyyn siirryttiin vuoden 2004 uudistuksessa (645/2003), joka mahdollisti sähköpostikuulustelujen käyttämisen. Vuonna 2014 poistuivat viimeiset suoraan kuultavan asemaan perustuvat rajoitukset, kun uusi esitutkintalaki (805/2011, ETL) tuli voimaan.

Puhelin- ja sähköpostikuulustelut ovat olleet arkipäivää poliisissa jo ennen koronapandemiaa, mutta aiheeseen liittyvä tutkimus on olematonta. Näin siitäkin huolimatta, että sääntelyä on muutettu ja teknologinen kehitys on luonut uusia kuulustelutapavaihtoehtoja.⁵ Tässä tutkimuksessa on tarkoitus selvittää, 1) miten sääntely on muuttunut tiedonsiirtovälineellä tapahtuvassa kuulustelussa, 2) miten kuulusteluja tiedonsiirtovälineillä koskevaa sääntelyä tulee tulkinta *de lege lata* ja 3) miten tiedonsiirtovälineellä tapahtuvaan kuulusteluun liittyvää sääntelyä tulisi kehittää *de lege ferenda*? Artikkelissa tarkastellaan poliisin esitutkintaprosessia asianomistajan, rikoksesta epäillyn ja todistajan asemaan liittyen.⁶ Artikkelin voidaan jakaa kysymysten perusteella oikeushistorialliseen, lainopilliseen ja viimeisen kysymyksen mukaiseen *de lege ferenda* -osuuteen.

Rakenteellisesti artikkeli jakautuu siten, että toisessa luvussa käydään läpi tiedonsiirtovälineellä tapahtuvan kuulustelun sääntelyn muutosta. Kolmannessa luvussa tuodaan esille kuulustelun funktioita, jotka luovat pohjan neljännen luvun sääntelyä koskevalle systematisoinnille ja tulkinnalle. Tarkastelu rajoittuu neljännessä luvussa lähinnä puhelimeen ja sähköpostiin, koska ne ovat tällä hetkellä selvästi yleisimmät tavat suorittaa kuulustelu tiedonsiirtovälineillä. Viimeisessä luvussa käydään läpi teknologisen kehityksen vaikutuksia kuulustelutavoille ja nostetaan esille erilaisia lainsäädännöllisiä uudistamistarpeita.

videoneuvotteluna suoritetuista kuulusteluista. Palaan tähän jaotteluun vielä tarkemmin myöhemmin.

⁵ Ks. esimerkiksi Helminen – Lehtola – Virolainen 1988, s. 145–150, ja vertaa tekstiä Fredman ym. 2020, s. 442–447. Ks. pidättyväisestä suhtautumisesta myös Tolvanen – Kukkonen 2011, s. 100–101.

⁶ Artikkelista rajautuu pois asiantuntijan kuulemiseen liittyvä sääntely ja tulkinta.

2 TIEDONSIIRTOVÄLINEELLÄ TAPAHTUVAN KUULUSTELUN SÄÄNTELYN HISTORIA

Puhelimen katsotaan keksityn vuonna 1876, ja Suomi sai siihen ensikosketuksensa heti alkuvuosina.⁷ Poliisille ensimmäiset puhelimet näyttäyttyivät 1900-luvun alkupuolella välineenä hälyttää paikalle apua nopeasti tai välittää viestejä poliisien kesken. Puhelin olikin tarkoitettu lähinnä tärkeiden ja kiireellisten poliisiviestien välittämiseen.⁸ Ennen toista maailmansotaa useimpien kaupunkien poliisiasemilta löytyi jo puhelin, mutta maaseudulla niitä oli vain kolmanneksella poliisiviranomaisista.⁹ Varsinaisiin kuulusteluihin puhelimia ei käytetty, vaikka niitä voitiin käyttää apuna esitutkinnassa oheisen esimerkin mukaisesti.

Länsi-Suomi-lehdessä oli vuonna 1934 esillä tapaus, jossa kerrottiin Raumalle paenneen pelikorttien salakuljettajan ”puhelinkuulustelusta”. Epäilty oli yrittänyt tuoda maihin Vaasan satamassa 168 pakkaa leimamattomia pelikortteja, mutta oli poliisin nähdessään paennut. Vaasan poliisi kuitenkin selvitti tekijän, jonka Rauman poliisi otti kiinni. Vaasan poliisi kuulusteli puhelimitse epäiltyä, joka tunnusti syyllisyytensä, minkä jälkeen hänet lähetettiin pidätettynä Vaasaan.¹⁰

Puhelimet yleistyivät vuosien saatossa, mutta sääntelyä puhelinkuulusteluun liittyen ei ilmestynyt.¹¹ Poliisia ohjaava normisto tosin perustui muutoinkin hyvin pitkälti hallinnollisiin määräyksiin, eikä varsinaista esitutkintalakia ollut saatu säädettyä. Sitä oli yritetty jo 1900-luvun alusta asti osana oikeudenkäyntijärjestelmän kokonaisuudistusta.¹² Kokonaisuudistuksiin liittyvissä ehdotuksissa ei puhelinkuulustelua mainittu, eikä myöskään niitä seuranneissa esitutkintalain erillisuudistusyrityksissä

⁷ Helsingin ja Porvoon välille puhelinlinja saatiin vuonna 1885. Ks. tarkemmin puhelimen syntyhistoriasta sekä rantautumisesta Suomeen Lindell 2009, s. 275–289. Ks. myös Julistus niistä ehdoista, joilla telefonihoitoja saadaan maahan asettaa ja käyttää (41/1886).

⁸ Pelttari 1941, s. 270.

⁹ Koskimies 1937, s. 571.

¹⁰ Ks. Länsi-Suomi 1934, s. 2.

¹¹ Sääntely ja ohjeistus koski lähinnä puhelinten hankkimista tai puhelujen välittämistä. Hankkimisen kohdalla lähinnä maaseutupoliisia koski Valtioneuvoston päätös virkapuhelinten hankkimisesta valtion viran tai toimen haltijoille eräissä tapauksissa (199/1943). Lisäksi voidaan mainita Asetus Suomen sisäisten puhelujen välittämisestä posti- ja lennätinlaitoksen puhelinverkolla (93/1939). Kyseisessä asetuksessa säänneltiin virkapuheluista ja niiden toimitusjärjestyksestä. Virkapuhelut jaettiin asetuksen 3 §:ssä tavallisiin virkapuheluihin, kiireellisiin virkapuheluihin ja hätäpuheluihin.

¹² Oikeudenkäyntijärjestelmän kokonaisuudistuksia yritettiin laskutavasta riippuen kymmenisen kertaa vuosien 1901–1939 välillä.

vuosina 1947 ja 1964.¹³ Ensimmäisen kerran puhelinkuulustelu nostettiin esille poliisin käskylehdessä 5/1970. Tuolloin oltiin jo vahvasti lankapuhelinajassa ja tiedonsiirron mullistusten alkumetreillä, koska jo 1980-luvun lopulla Suomessa soitettiin ensimmäiset puhelut NMT-puhelimella.¹⁴

Käskylehdessä todettiin, että kuultavan kuulustelemista henkilökohtaisesti oli pidettävä pääsääntönä. Tutkinta oli mahdollisuuksien mukaan suoritettava siten, ettei henkilöitä tarpeettomasti kutsuta pitkien matkojen päästä kuulusteluun tai suoriteta kuulustelua asianomaiselle suurta haittaa tuottavana aikana.¹⁵ Pieniä ja asian kannalta vähemmän tärkeitä kuulusteluja ja muita toimenpiteitä, joilla ei katsottu olevan rikoslain (39/1889, RL) silloisen 17 luvun 4 §:n perätöntä lausumaa koskevan säännöksen kannalta merkitystä, saatiin suorittaa myös puhelimitse.¹⁶ Rikoksesta epäillyn ja todistajan kohdalla oli erikseen ehtona, että kyseessä tuli olla vain vähäinen täydennys tai tarkistus ja että kuulustelun suorittaja vakuuttui keskusteluvansa oikean henkilön kanssa. Kuultavan tuli lisäksi suostua puhelinkuulusteluun.¹⁷ Lisähuomiona todettiin, ettei puhelinkuulustelussa tarvinnut olla läsnä kuulustelutodistajaa.¹⁸

Eduskuntalain tasoista puhelinkuulusteluihin liittyvää sääntelyä ehdotettiin ensimmäisen kerran vuoden 1973 ehdotuksessa esitutkintalaiksi, jonka kanssa samansuuntainen oli vuoden 1980 ehdotus esitutkintalaiksi. Ehdotuksissa katsottiin poliisin käskylehden tavoin, että nykyaikainen esitutkintamenettely ei aina edellyttänyt tutkittavan henkilökohtaista käyntiä poliisiasemalla, tai edes kuulemista. Myös puhelimitse, kirjallisesti tai asiamiehen välityksellä tapahtuva selvitysten antaminen olisi ollut sallittua niissä tapauksissa, joissa se haitatta ja tutkinnan luotettavuutta vaarantamatta olisi käynyt päinsä. Tällä tavoin olisi haluttu saavuttaa tarpeellista

¹³ Puhelimen käyttö ja siihen liittyvä lainsäädäntö oli kuitenkin ollut esillä oikeuskirjallisuudessa. Ks. Kekomäki 1954, s. 36, jossa hän toteaa, että silloisen rikoslain 17 luvun 4 §:ssä säädetyn perättömän lausuman tunnusmerkistö ei todennäköisesti toteudu, jos lausuma on annettu poliisille puhelimesta.

¹⁴ Jo vuonna 1964 esiteltiin New Yorkin maailmannäyttelyssä kuvapuhelin. Suomessa ensimmäinen kuvapuhelin esiteltiin vuonna 1968, mutta se ei saanut jalansijaa markkinoilla. Ks. Immonen 2002, s. 214–216.

¹⁵ Poliisin käskylehti 5/1970, s. 3. Lyhyet ja asian kannalta vähemmän tärkeät kuulustelut ja muut toimenpiteet saatiin suorittaa asianomaisen työpaikalla tai asunnolla tai muussa hänelle sopivassa paikassa edellyttäen, että sekä asianomainen itse että kyseisen paikan haltija tai hänen edustajansa suostuvat siihen eikä tutkinnan tarkoitus siitä kärsi.

¹⁶ Tuolloinen RL 17:4 koski perätöntä lausumaan viranomaismenettelyssä, josta säädetään nykyisin RL 15:2:ssä. Tuolloinkaan säännös ei koskenut rikoksesta epäiltyä eikä soveltunut puhelimitse annettuun lausumaan. Ks. HE 6/1997 vp, s. 16.

¹⁷ Poliisin käskylehti 5/1970, s. 3.

¹⁸ Poliisin käskylehti 5/1970, s. 5.

joustavuutta sekä vähennetty tutkittaville esitutkinnasta johtuvia vaivoja ja haittoja.¹⁹ Edellytysten harkinta olisi jätetty tutkijan arvioitavaksi.²⁰

Varmimpana tapana saada tietoja rikoksesta ja tapahtumien kulusta pidettiin kuulustelua henkilökohtaisesti, jonka katsottiin myös olevan pääsääntö esitutkinnassa.²¹ Asianomistaja, ja vähäisissä tapauksissa rikoksesta epäilty, joka ei kiistänyt häntä vastaan tehdyn rikosilmoituksen oikeellisuutta, olisi saanut antaa lausumansa asiamiehen välityksellä tai puhelimitse. Edellytyksenä tälle olisi ollut, että puhelinkuuleminen olisi tapahtunut haitatta ja vaarantamatta tutkinnan luotettavuutta. Haitasta esimerkkinä mainittiin tutkinnan viivästyminen.²² Puhelinkuulustelun kohdalla ei olisi sovellettu uudelleenkuulemista koskevan rajoitussäännöksen 12 tunnin määräaika.²³

Asianomistaja olisi voitu jättää kuulematta, jos hänellä ei olisi ollut rikosta selvittäviä tietoja ja hän olisi pystynyt muulla tarkoitukseen soveltuvalla tavalla ilmoittamaan syyteestä päättämistä sekä oikeudenkäyntiä varten tarvittavat seikat. Lisäksi todettiin, että tietojen olisi tullut olla riittäviä, eikä olisi tullut olla syytä epäillä tiedon sisältöä, tai sen antajaa virheelliseksi. Esimerkiksi liikennerikosasiassa, jossa ainoana seikkana olisi kysytty rangaistus- ja korvausvaatimuksia, olisi voinut asian hoitaminen tapahtua puhelimitse tai kirjeitse.²⁴

Todistajien kohdalla kynnys puhelinkuulustelun käytölle olisi ollut molemmissa ehdotuksissa korkea ja kielletty kokonaan jälkimmäisen osalta. Vuoden 1973 ehdotuksen mukaan todistajien varsinainen kuulustelu sekä suuremmat tarkistukset olisi tullut hoitaa henkilökohtaisesti. Joustavuus tutkintamenetelmissä olisi kuitenkin edellyttänyt, että todistajien kuulustelukertomuksia olisi voitu täydentää vähäisissä asioissa puhelimitse.²⁵ Vuoden 1980 ehdotuksessa todistajan puhelinkuulustelu olisi rajattu kokonaan pois, koska vaikka todistajiltakin jouduttiin kysymään puhelimitse tarkennuksia, ei sille katsottu voitavan antaa kuulustelukertomuksen arvoa. Syy tähän oli totuusvelvollisuuden puuttuminen silloisen RL 17:4:n

¹⁹ OML 1973, s. 10; OML 1980, s. 13–14.

²⁰ OML 1973, s. 19; OML 1980, s. 25.

²¹ Asianosainen olisi voinut myös antaa kuulemisen sijasta kirjallisia selvityksiä, jos se olisi voinut tapahtua sopivasti ja olisi ollut tutkinnan edistämisen kannalta tarkoituksenmukaista. Esimerkkinä mainittiin laajat talousrikokset. Ks. OML 1973, s. 25; OML 1980, s. 25.

²² OML 1973, s. 19 ja 130; OML 1980, s. 25.

²³ OML 1973, s. 25; OML 1980, s. 25.

²⁴ OML 1973, s. 19 ja 131.

²⁵ OML 1973, s. 19. Vuoden 1973 ehdotuksessa todettiin, että haitan ja tutkinnan luotettavuuden arviointiin soveltuvat samat edellytykset kuin asianomistajan ja rikoksesta epäillyn kohdalla.

mukaisesti.²⁶ Todistajalta kirjalliset selvitykset olisivat olleet kokonaan kiellettyjä vuoden 1973 ehdotuksessa. Tähän oli syynä todistajien kertomusten tärkeys ja niille asetettavat luotettavuusvaatimukset.²⁷ Vuoden 1980 ehdotuksessa nämä olisi sallittu, mutta niiden antamisen olisi tullut tapahtua todistettavasti kuulustelun aikana esimerkiksi havainnollistavilla piirroksilla tai laskelmilla.²⁸

Esitutkintalain säätämisyrityksiä jatkettiin ja ensimmäinen esitutkintalaki saatiin viimein voimaan vuonna 1989. Puhelinkuulustelu ei ollut nousut ennen esitutkintalain säätämistä kovin merkittävänä asiana esille poliisioikeudellisessa kirjallisuudessa.²⁹ Puhelinkuulustelujen suorittaminen olikin harvinaista, vaikka lankapuhelimet olivat jo yleisiä.³⁰ Esitutkintalain voimaantulon jälkeen 1990-luvulla oltiin siirtymässä digitaaliaikaan analogisen NMT-verkon jälkeen, mutta lankapuhelin ei ollut vielä kadonnut kuvioista. Vuonna 1994 lankapuhelintiheys kotitaloutta kohti olikin suurimmillaan ja lähes jokaisessa kodissa oli lankapuhelin. GSM-puhelimien yleistymisen myötä lankapuhelimien määrä alkoi kuitenkin laskea. Vuonna 2007 enää 41 prosentilla kotitalouksista oli lankapuhelin käytössä ja ainakin yksi matkapuhelin oli 97 prosentilla kansalaisista.³¹

Voimaansaatu sääntely puhelinkuulusteluista myötäili vuosien 1973 ja 1980 ehdotuksia. Kuulusteluista säädettiin vanhan esitutkintalain 22 §:ssä, jonka 1 momentin mukaan pääsääntönä oli, että kuulusteltavan oli oltava itse läsnä kuulustelussa. Esitöiden mukaan silloisessa rikostutkinnassa ei kuitenkaan voitu pitää välttämättömänä, että selvitysten ja tietojen antajan oli aina oltava läsnä toimituksessa. Tätä perusteltiin sillä, että kuulusteltavalta saatavat tiedot voivat olla joskus kohtuuttomia kuulusteluun saapumisesta hänelle aiheutuviin haittoihin nähden.³²

²⁶ OML 1980, s. 25.

²⁷ OML 1973, s. 19 ja 130.

²⁸ OML 1980, s. 25.

²⁹ Teoksessa Rikosten selvittämisestä vuodelta 1981 viitattiin puhelinkuulusteluun vain asianomistajan kuulustelun kohdalla ja silloinkin vain niissä tapauksissa, joissa kuulustellulla ei ollut merkitystä todisteena; ks. Laento – Kotakoski 1981, s. 109. Samana vuonna ilmestyi viides painos *Tauno Tirkkosen* Suomen prosessioikeutta pääpiirteittäin -teoksesta. Siinä ei esitutkintaa koskevassa kuulusteluosassa nostettu esille puhelinkuulustelua millään tavoin. Ks. Tirkkonen 1981, s. 179.

³⁰ Ks. Kinnunen 1990, s. 44. Tutkimuksessa todettiin poliisin käytänteistä, että tapauksissa, joissa asianomistajan kertomusta ei voida käyttää todisteena eikä se oletettavasti tuo uutta käännettä tutkintaan, voidaan kuulustelu tehdä puhelimitse. Näin etenkin silloin, kun kysymyksessä on ns. muodollinen asianomistaja, joka ei tiedä paljoakaan tapahtumien kulusta, mutta haluaa esittää vaatimuksia. Todistajien kuuleminen puhelimitse ei sen sijaan ollut sallittua. Ks. myös Helminen – Lehtola – Virolainen 1988, s. 146.

³¹ Ks. tarkemmin televiestinnän historiasta tilastojen valossa Tilastokeskus 2007.

³² HE 14/1985 vp, s. 26. Lisäksi voidaan mainita, että jos tiedot saatiin asianomistajalta

Vanhan esitutkintalain 22 §:n 1 momentin mukaan asianomistaja ja merkitykseltään vähäisissä asioissa rikoksesta epäilty, joka ei kiistänyt rikosilmoituksen oikeellisuutta, sai antaa lausuman asiamiehen välityksellä tai puhelimitse. Lisäedellytyksenä oli, että tutkija katsoi, ettei siitä aiheudu haittaa ja ettei se vaaranna tutkinnan luotettavuutta. Hallituksen esityksessä esimerkkinä haitan aiheutumisesta mainittiin tutkinnan viivästyminen, minkä lisäksi todettiin, että päätöksen kuulustelun suorittamistavasta tekee tutkija. Samoin edellytyksin myös todistajaa saatiin kuulustella puhelimitse.³³

Esitöissä viitattiin taas kerran rikoslain silloiseen 17 luvun 4 §:ään, jonka soveltumattomuuden takia oli esitutkintalain säätämiseen asti pidetty välttämättömänä, että todistajaa kuulustellaan vain hänen ollessaan henkilökohtaisesti läsnä. Esitöissä kuitenkin todettiin, että joissakin tilanteissa olisi kohtuullista kuulla todistajaa puhelimitse eikä velvoittaa häntä tulemaan mahdollisesti pitkänkin matkan takaa poliisiasemalle.³⁴ Henkilökohtaisesti oli kuultava aina niitä todistajia, joiden kertomus oli syyllisyyskysymyksen kannalta merkittävä. Joka tapauksessa tutkijan tuli päättää, oliko todistajan kuulemisesta puhelimitse haittaa tutkinnalle tai vaarantaisiko se sen luotettavuuden.³⁵

Syyksi poikkeamiseen silloisen RL 17:4:n sääntelystä puhelinkuulusteluissa mainittiin se, että puhelimitse kuulusteltaessa kuulusteltavalla ei ollut mahdollisuutta riittävän perusteellisesti tarkistaa, miten lausuma oli kirjattu.³⁶ Tämän takia ei pidetty kohtuullisena, että rangaistusuhka ulottuisi puhelimitse tapahtuvaan kuulusteluun.³⁷ Siksi myös RL 17:4:n sääntelyä täsmennettiin esitutkintalain säätämisen yhteydessä siten, että se koski vain kuulustelua, jossa kuultava oli henkilökohtaisesti läsnä.³⁸ Jotta kyseinen rangaistusuhan ero pystyttiin ottamaan huomioon, tuli kuulustelu-

tapahtumista riittävän luotettavasti jo rikosilmoitusta vastaanotettaessa, kirjeitse tai puhelimitse, voitiin varsinaisesta kuulustelusta luopua. Ks. HE 14/1985 vp, s. 27

³³ HE 14/1985 vp, s. 26.

³⁴ Esimerkkinä mainittiin tilanteet, joissa todistajalla on vain vähäisiä, tutkinnan kannalta suhteellisen merkityksettömiä tietoja. Lisäksi olisi voinut olla kyse tilanteesta, jossa todistajaa oli kuultu jo henkilökohtaisesti, mutta jälkepäin jouduttiin tekemään täydentäviä tai täsmentäviä kysymyksiä muiden kuultavien kertomusten takia.

³⁵ HE 14/1985 vp, s. 26–27.

³⁶ HE 14/1985 vp, s. 75–76.

³⁷ Vaikka rangaistussäännös ei koskenut alustavia puhutteluja, viitattiin esitöissä muihin rangaistussäännöksiin. Perättömän lausuman saattoi tulla rangaistavaksi silloisen rikoslain 16 luvun 20 §:n mukaan rikoksen suosimisena tai poliisilain (84/1966) 30 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaan niskoitteluna poliisia vastaan. Tämä koski myös puhelimitse tapahtunutta kuulustelua. Ks. HE 14/1985 vp, s. 76.

³⁸ HE 14/1985 vp, s. 27.

pöytäkirjasta VETL 22.1 §:n mukaisesti käydä ilmi, miltä osin lausuma tai kertomus oli annettu asiamiehen välityksellä tai puhelimitse.³⁹

Rikosprosessi uudistui oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (689/1997, ROL) säätämisen myötä, jonka jälkeen esitutkinnassa annettuja kuulustelukertomuksia ei enää vain ”uudistettu” tuomioistuimessa, koska tilalle tuli suullinen ja välitön rikosprosessi.⁴⁰ Samaan aikaan internetin käyttö alkoi arkipäiväistyä ja puhelimen rinnalle alettiin käyttää muitakin tiedonsiirtovälineitä, mihin poliisi ja lainsäädäntökin alkoivat pikkuhiljaa reagoida.⁴¹ Kuulustelut eri tiedonsiirtovälineillä mahdollistettiin vanhan esitutkintalain muutoksella (645/2003) vuodesta 2004 alkaen, jolloin säännöksestä tuli teknologianeutraali.⁴²

Esitöissä katsottiin jo tulevaisuuteen, jossa tiedonsiirtovälineiden saataavuuden ja hintatason kehittyminen mahdollistaisi kuulustelun käymisen kuulustelijan ja kuulusteltavan välisenä videoneuvotteluna. Videoneuvottelussa todettiin esimerkiksi olevan mahdollisuus havaita välittömästi kuulusteltavan suhtautuminen ja reaktiot kuhunkin kysymykseen, jos se oli tutkittavan asian selvittämiseksi tärkeää. Muutoksen myötä säännöstä ei enää sidottu pelkkään puhelimeen, vaan kuulustelu oli mahdollista suorittaa teoriassa millä tiedonsiirtovälineellä tahansa. Esimerkkeinä mainittiin sähköposti ja telekopio.⁴³ Näillä katsottiin olevan mahdollista lähettää asian laadun salliessa kysymyssarja yhtenä kokonaisuutena, johon kuultavan odotettiin myös vastaavan yhtäjaksoisesti. Tällä toimintatavalla taattiin se, että kuultava sai tarvittaessa hankkia lisätietoja vastausten laatimista varten.⁴⁴

Pääsääntönä säilyi edelleen kuulustelujen toimittaminen henkilökohtaisesti. Edellytyksenä säilyi entiseen tapaan myös kuulusteltavan asemasta riippumatta se, että puhelinkuulustelun tuli tapahtua tutkijan mielestä haitatta ja vaarantamatta tutkinnan luotettavuutta.⁴⁵ Rikoksesta epäillyn

³⁹ Lakivaliokunta lisäsi kyseiseen 1 momenttiin edellä mainitun lisäksi myös sen, että ennen kuulustelua kuulusteltavalle tuli ilmoittaa hänen asemansa esitutkinnassa. Ks. perusteluista tarkemmin LaVM 9/1986 vp, s. 6.

⁴⁰ Ks. muutoksesta tarkemmin Virolainen – Pölönen 2003, s. 11–12.

⁴¹ Poliisi esimerkiksi aloitti nettipoliisitoiminnan sosiaalisessa mediassa syyskuussa 2008.

⁴² Esitöissä todettiin kuulustelua koskevien säännösten olleen tarpeettoman joustamattomia, koska puhelimen rinnalle oli kehittynyt myös muita tiedonsiirtovälineitä. Lisäksi haluttiin laajentaa puhelinkuulustelujen alaa varsinaisen henkilökohtaisesti tapahtuneen kuulustelun jälkeisiin vähäisiin täydennyskuulusteluihin. Ks. HE 52/2002 vp, s. 16.

⁴³ Telekopiolla tarkoitettiin faksia, joka on edelleen jossain määrin käytössä poliisissa, tosin vähemmän kuulusteluissa.

⁴⁴ HE 52/2002 vp, s. 36.

⁴⁵ HE 52/2002 vp, s. 36. Samalla myös siirrettiin velvollisuus ilmoittaa kuultavalle asemansa esitutkinnassa omaan säännökseen.

puhelinkuulustelujen ehtoja lievennettiin siten, että aikaisemmin suoritetun kuulustelun vähäinen täydentäminen sallittiin tiedonsiirtovälineellä riippumatta siitä, oliko epäilty myöntänyt teon tai oliko asia merkityksellään vähäinen.⁴⁶

Vuoden 2014 kokonaisuudistuksessa esitutkintalakia muutettiin edelleen sallivampaan suuntaan. Vaikka matkapuhelimia oli käytössä jo vuoden 2004 uudistuksen aikaan, nostettiin vasta nyt esille matkapuhelien käytön mukanaan tuomat edut nopeana kuulustelutapana. Lisäksi todettiin vuoden 2004 uudistuksen tavoin, että kuulustelu voitaisiin toimittaa myös käyttäen videoneuvottelua tai vastaavaa kuva- ja äänyhteydellä varustettua tiedonsiirtovälinettä.⁴⁷

Lähtökohtana säilyi kuulusteltavan läsnäolo henkilökohtaisesti kuulustelussa, mutta kuulustelu oli edelleen mahdollista suorittaa myös asianmiehen välityksellä, puhelimitse tai muulla vastaavalla tiedonsiirtovälineellä (ETL 7:1.1).⁴⁸ Tutkijalle jätettiin edelleen laaja päätösvalta kuulusteltavan valinnassa (ETL 7:1.2). Arviointiin ei enää suoraan vaikuta kuultavan asema, vaan arvio tehdään haitan ja tutkinnan luotettavuuden perusteella ja lähtökohtana on kuultavan suostumus. Jos kuultava haluaa tulla kuultavaksi henkilökohtaisesti, se mahdollisuus hänelle tulee myös taata. Lisäksi korostettiin sitä, että tiedonsiirtovälineellä kuultaessa tutkinnan luotettavuusnäkökohdat on harkittava tarkkaan. Olennaisesti kaikkien tiedonsiirtovälineillä tapahtuvien kuulustelujen kohdalla nähtiin se, että kuulusteltavan henkilöllisyys pystytään varmistamaan riittävällä tavalla.⁴⁹

Uudistuksessa poistettiin loputkin rikoksesta epäiltyä koskevat rajoitukset. Riittävän luotettavaan kuulemiseen katsotaan päästävän, vaikka epäilty kiistäisi rikosilmoituksen oikeellisuuden tai vaikka kysymyksessä ei olisi ainoastaan aikaisemman kuulustelun vähäinen täydentäminen.⁵⁰ Näkökohdan katsotaan korostuvan erityisesti asioissa, joissa epäillyllä ei ole

⁴⁶ HE 52/2002 vp, s. 36. Erikseen todettiin kiistämiseen kohdalla huomioon otettavaksi, että kuulusteltavan valintaa koskevien säännösten tarkoituksena on edistää nimenomaan tapahtuneiden tosiasioiden selvittämistä. Tämän vuoksi rikoksesta epäillyn ei katsottu kiistävän rikosilmoituksen oikeellisuutta, jos hän myönsi rikosilmoituksessa kuvatun tapahtumainkulun, mutta kiisti syyllistyneensä rangaistavaan menettelyyn. Se, että kiistäminen perustui rikoksesta epäillyn esittämään oikeudelliseen arvioon tapahtuneesta, ei katsottu vaarantavan arvion kohteena olevien tosiseikkojen selvittämistä.

⁴⁷ HE 222/2010 vp, s. 215.

⁴⁸ Lisäksi todistajalta poistettiin rajoitukset antaa kirjallisia selvityksiä. Tällä hetkellä asianosaiselta tai todistajalta on otettava vastaan heidän tarjoamansa kuulustelukertomusta täydentävät kirjalliset selvitykset (ETL 7:1.3).

⁴⁹ HE 222/2010 vp, s. 215.

⁵⁰ Samalla velvollisuus kirjata kuulustelutapa kuulustelupöytäkirjaan siirrettiin omaan esitutkintalain 9 luvun 1 §:n 3 momenttiin.

juurikaan lausuttavaa. Samaan aikaan tosin muistutettiin, että epäiltyä olisi kuultava henkilökohtaisesti, jos tutkinnan luotettavuus muutoin vaarantuisi.⁵¹ Joka tapauksessa erilliset rajoitukset kuulla epäiltyä tiedonsiirtovälineillä poistuivat.

3 KUULUSTELUN FUNKTIOT JA KUULUSTELUTAVAT ESITUTKINNASSA

Kuulusteluja voidaan pitää keskeisimpänä osana esitutkintaa, vaikka tekninen rikostutkinta ja salaiset pakkokeinot ovatkin saaneet entistä enemmän jalansijaa.⁵² Kuulustelujen pääfunktiot voidaan jakaa karkeasti 1) esitutkintaa ohjaavaan ja 2) rikosprosessuaalista näyttöä palvelevaan tarkoitukseen.⁵³ Kuulustelujen funktioina on nähty myös supportiivisuus, opastaminen ja myönteisen poliisikuvan synnyttäminen.⁵⁴ Pääfunktioista ensimmäinen painottuu esitutkintavaiheeseen, mutta jälkimmäinen koskee prosessia kokonaisuudessaan. Kuulustelut määrittävät esitutkinnassa tutkittavien rikosnimikkeiden tunnusmerkistöä, minkä lisäksi kuulusteluilla selvitetään esitutkintaan mahdollisesti liittyviä henkilöitä ja heidän osuuttaan tapahtumiin. Kuulusteluilla on myös selkeä vaikutus pakkokeinojen käyttöedellytyksille.⁵⁵

Vaikka esitutkinta suoritetaan poliisin toimesta, on myös syyttäjällä oikeus ja tarvittaessa velvollisuus vaikuttaa eri tavoin esitutkintaan (ETL 2:1.1, 3:7.2, 5:2 ja 7:13.2). Riippumatta siitä, että esitutkintaa johtaa tutkinnanjohtaja (ETL 2:2) ja että asia tulee jo esitutkinnassa valmistella pääkäsittelyä varten riittävällä kattavuudella (ETL 1:1.2), on syyttäjän vastuulla, että tuomioistuimessa esitetään riittävän laadukas ja laaja

⁵¹ HE 222/2010 vp, s. 56–57 ja 215.

⁵² Vanhan pakkokeinolain (450/1987) esitöissä ennustettiin avustajien läsnäololla olevan tunnustuksia vähentävä vaikutus, joka edellyttäisi muun todistusaineiston käytön lisäämistä. Ks. HE 14/1985 vp, s. 8. Ks. rikosprosessin tehostamisesta Virolainen – Pölönen 2003, s. 184–186.

⁵³ Ks. koko rikosprosessin funktioista Virolainen – Pölönen 2003, s. 141–151.

⁵⁴ Ks. Karstinen 1998, s. 71–77. Karstisen mukaan supportiivisuudella tarkoitetaan kuulustelun terapeutista merkitystä kuultavalle. Opastaminen on esimerkiksi asianomistajalle annettavia ennalta ehkäiseviä neuvoja sekä rikoksesta epäillyn kasvatuksellista ohjausta. Positiivisen kuvan synnyttämisellä viitataan erityisesti rikoksesta epäiltyyn, jonka kanssa joudutaan mahdollisesti olemaan tekemisissä myöhemminkin. Ks. myös Fredman ym. 2020, s. 353, jossa on mainittu kuulustelujen rikoksia ennalta estävä funktio erityisesti nuorten kohdalla.

⁵⁵ Kuulustelujen perusteella voidaan esimerkiksi arvioida vangitsemisen edellytyksiä tai tarvetta takavarikoida omaisuutta.

todistelu.⁵⁶ Tämä koskee myös kuulusteluja ja niiden suorittamistapaa. Vaikka ETL 7:1.2:n mukaan tutkija tekee arvion kuulustelutavasta, tulee tutkinnanjohtajan, mutta myös syyttäjän, varmistaa, että kuulustelua voidaan tarvittaessa hyödyntää pääkäsittelyssä.⁵⁷

Tuomioistuimessa henkilötodistelu tapahtuu suullisesti, mutta esitutkinnassa suoritetuilla kuulusteluilla voi olla tärkeä rooli sekä näyttönä tuomioistuinkäsittelyssä että pääkäsittelyn kulkuun vaikuttavana tekijänä.⁵⁸ Tuomioistuimella on lisäksi mahdollisuus pyytää syyttäjää täydentämään esitutkintaa (ROL 5:7) ja hankkia näyttöä OK 17:7:n perusteella, jos se ei todennäköisesti tue syytettä.⁵⁹

Oikeuskirjallisuudessa kuulustelutavat on jaettu neljään: suullisesti, puhelimitse, asiamiehen välityksellä ja muulla tiedonsiirtovälineellä tapahtuva kuulusteluun.⁶⁰ Jakoa ei voi pitää enää riittävän kuvaavana, vaikka se myötäileekin säännöksen sanamuotoa. Kuulustelu voidaan ensinnäkin suorittaa henkilökohtaisesti läsnä olevalle eri tavoin ja tarkoituksin. Jos kyseessä ei ole kirjallisesti annettu kuulustelukertomus, on kyseessä aina suullinen kuulustelu, joten ilmaisu on epäselvä suhteessa suullisesti tiedonsiirtovälineellä suoritettavaan kuulusteluun. Lisäksi puhelinkuulustelu on yksi tiedonsiirtovälineellä tapahtuvan kuulustelun muoto, jota koskee lähökohtaisesti sama sääntely kuin muitakin tiedonsiirtovälineitä. Tulee myös huomioida, ettei ETL 7:20:n mukainen alustava puhuttelu ole kuulustelu.⁶¹

Kuulustelut suoritetaan pääosin poliisiasemalla, jolloin voidaan puhua *henkilökohtaisesti läsnä ollen* tapahtuvasta kuulustelusta.⁶² Tämä kuulustelutapa voidaan jakaa kolmeen eri suoritustapaan: 1) todisteeksi ääni- ja kuvatallenteeseen tallennettava kuulustelu, 2) ääni- ja kuvatallenteeseen tallennettava kuulustelu sekä 3) tavanomainen poliisin kirjaama kuulustelukertomus. Ensimmäisessä on kyse ETL 9:4:n mukaisesta todisteeksi

⁵⁶ Pölönen 2003, s. 99 ja 123.

⁵⁷ Käytännössä on erittäin harvinaista, että syyttäjä ottaisi kantaa kuulustelutapaan ennakolta. Sinänsä syyttäjää voidaan katsoa koskevan sama arviointikehikko kuin tässä artikkelissa esitetään.

⁵⁸ Pölönen – Tapanila 2015, s. 152.

⁵⁹ Ks. tarkemmin esitutkinnan täydennyttämisestä Määttä 2013, s. 381–383.

⁶⁰ Ks. Fredman ym. 2020, s. 442–443; Helminen – Lehtola – Virolainen 2005, s. 328. Ennen vuoden 2004 uudistusta ks. Helminen – Lehtola – Virolainen 2002, s. 286, jossa tiedonsiirtoväline oli korvattu termillä kirjallinen.

⁶¹ Alustavassa puhuttelussa tulee kuitenkin noudattaa ETL 5:1:n kuulusteltavan kohtelua koskevaa säännöstä ja todistajan ilmaisuvelvollisuuteen ja todistamisesta kieltäytymiseen liittyvää ETL 7:8:ää. Lisäksi tulee huomioida tietyt oikeusturvaan liittyviä seikkoja. Esimerkiksi oikeus avustajaan ja kielelliset oikeudet on huomioitava myös alustavassa puhutuksessa. Ks. HE 222/2010 vp, s. 199 ja 201.

⁶² Kuulustelu voidaan suorittaa myös kuultavan kotona tai muussa paikassa, mikä ei muuta sitä, että kyseessä on edelleen henkilökohtaisesti läsnä ollen suoritettava kuulustelu.

videolle tallentamisesta, jossa kuultavana on yleensä alle 18-vuotias tai seksuaalirikoksen asianomistaja.⁶³ Toinen tapa pitää sisällään kolmannen kuulustelutavan mukaisen kuulustelun, joka tallennetaan vastaisuuden varalle ääni- ja kuvatallenteeseen ETL 9:3:n mukaisesti.⁶⁴

Oikeuskirjallisuudessa videoneuvotteluna tapahtuva kuulustelu on rinnastettu kuulusteluun muulla tiedonsiirtovälineellä, vaikka kuultava olisi poliisiasemalla ja tutkija toisella.⁶⁵ Tällöin tulisi kuitenkin puhua henkilökohtaisesti läsnä ollen tapahtuvasta kuulustelusta, jolloin ETL 7:1.2:n mukaista haitta- ja luotettavuusarviointia ei ole tarpeen tehdä.⁶⁶ Jos noudatetaisiin aikaisemmin mainittua oikeuskirjallisuuden tulkintaa, ei myöskään RL 15:2:n sääntely soveltuisi kyseiseen kuulustelutilanteeseen.⁶⁷ Kuulusteltavan voidaan katsoa olevan aina henkilökohtaisesti läsnä kuulustelussa ETL 7:1.1:n mukaisesti, jos kuulustelua on valvomassa poliisimies, joka pystyy myös varmistamaan kuultavan henkilöllisyyden ja tilanteen autenttisuuden.⁶⁸

Vaikka tämä suoritustapa ei ole vielä poliisilla käytössä ja kyse on käytännössä tiedonsiirtovälineellä tapahtuvasta kuulustelusta, tulisi *etävideokuulustelu* jatkossa erottaa omaksi kuulustelutavakseen.⁶⁹ Etävideokuulustelu liittyisi tilanteisiin, joissa kuultava ei ole poliisin kanssa henkilökohtaisesti tekemisissä vaan kuulustelu suoritetaan ääni- ja kuvayhteyttä käyttäen. Tällöin voidaan erottaa edellä kuvattu henkilökohtaisesti läsnä ollen videoneuvotteluna suoritettava kuulustelu etävideokuulustelusta. Etävideo-

⁶³ Kyseistä tallennetta käytetään henkilötodistelun sijasta tuomioistuimissa todisteena. Ks. tarkemmin Fredman ym. 2020, s. 446–447. Ks. kyseisen ”staattisen” todisteen kritiikistä Pölonen – Tapanila 2015, s. 323–324.

⁶⁴ Tallentaminen on tarkoitettu lähinnä vakaviin rikoksiin liittyviin tai muutoin haasteellisiin kuulusteluihin. Esitöissä haasteilla viitataan todistajien keskenään ristiriitaisiin kuulusteluihin tai siihen, että he jättävät positiivisesta totuusvelvollisuudesta huolimatta jotain kertomatta. Lisäksi mainitaan kuultavaa koskevana synä ikä, päihtyneisyys, mielentilan häiriintyneisyys tai ulkomaalaisuus. Ks. tarkemmin HE 222/2010 vp, s. 228–229. Ei tosin ole estettä sille, että videoitu kuulustelu litteroidaan ja kyseinen litterointi ajaa kuulustelukertomuksen aseman, minkä lisäksi kuulustelutilanteesta säilytetään videotallennetta erikseen.

⁶⁵ Fredman 2020 ym., s. 445–446.

⁶⁶ Ks. Helminen – Lehtola – Virolainen 1988, s. 149, jossa he toteavat, että tietotekniikan avulla olisi mahdollisuus lähettää tarkentavia ja lisäkysymyksiä varsinaiselle kuulustelijalle. Tällöin on heidän mukaansa edelleen kyse henkilökohtaisesti läsnä ollen tapahtuvasta kuulustelusta.

⁶⁷ RL 15:2:n mukainen perätön lausuma viranomaismenettelyssä ei täyty kuin henkilökohtaisesti läsnä ollen kuultaessa. Ks. HE 222/2010 vp, s. 215.

⁶⁸ Tämän voidaan katsoa koskevan myös tilannetta, jossa kuultava on vankilassa ja vankilan vartija suorittaa henkilöllisyyden tarkistamisen.

⁶⁹ Tämä sen takia, että se vaatii osittain oman haitta- ja luotettavuusarvionsa sekä muutoksia RL 15:2:n sääntelyyn.

kuulustelussa kuulustelutavat voidaan jakaa henkilökohtaisesti läsnä ollen tapahtuvan kuulustelun mukaisesti kolmeen eri suoritustapaan. Palaan aiheeseen tarkemmin artikkelin viimeisessä luvussa.

Kolmantena kuulustelutapana voidaan pitää kuulustelua *tiedonsiirtovälineellä*. Pääsuoritustavoiksi voidaan erottaa 1) puhelinkuulustelu, 2) sähköpostikuulustelu ja 3) muulla tiedonsiirtovälineellä tapahtuva kuulustelu. Muita tiedonsiirtovälineitä voivat olla esimerkiksi harvemmin käytettävät faksi ja tekstiviesti.⁷⁰ Tiedonsiirtovälineellä suoritettavia kuulusteluja voidaan myös yhdistellä esimerkiksi siten, että ensin suoritetaan sähköpostikuulustelu, jota täydennetään puhelimitse, minkä jälkeen kirjataan lopputuloksena kuulustelukertomus.⁷¹ Vaikka ETL 7:1.2:ssa erotetaan puhelinkuulustelu omaksi kohdaksi, ei lainsäätäjällä ole tehnyt eroa puhelimen ja muiden tiedonsiirtovälineiden välille säännöstekstissä tai esitöissä. Tästä huolimatta eri tiedonsiirtovälineillä tapahtuvan kuulemisen haitta- ja luottavuusarvio tulee tehdä osittain eri tavoin.

Viimeisenä ja neljäntenä kuulustelutapana voidaan pitää kuulustelua *asiamiehen välityksellä*, jonka osalta tyydytään tässä tutkimuksessa vain viittamaan ETL 7:1.2:n sääntelyyn.

Kuulustelupöytäkirjojen näyttöä palveleva tarkoitus koskee ensisijaisesti esitutkintaa ja syyteharkintaa, mutta tuomioistuinkäsittelyssä niillä on kaksijakoinen rooli. Syyntä tähän on tuomioistuinkäsittelyn näytön suullinen ja välitön esittäminen.⁷² Tämä asettaa kuulustelukertomuksen toissijaiseksi todistuskeinoksi henkilötodisteluun verrattuna. Tämä ilmenee oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 24 §:n 2 momentista, jonka mukaan oikeudenkäynnissä toimii todisteena käsittelyssä annettu kertomus eikä tuomioistuimessa saa käyttää kuulustelupöytäkirjaa todisteena.⁷³

Tähän on kuitenkin säädetty poikkeuksia. Kuulustelukertomuksen käyttäminen todisteena on mahdollista edellä mainitun momentin mukaan

⁷⁰ Käytännössä näitä tapoja ei juuri käytetä kuulusteluissa. Ei kuitenkaan ole lainsäädännöllistä estettä suorittaa esimerkiksi lyhyt täydennyskuulustelu tekstiviestillä tai kuulustelu sähköpostin tapaan faksilla. Mahdollinen olisi myös ollut nettipoliiseille suunniteltu ja hetken aikaa käytössä ollut Turva-Chat, jossa poliisin palvelimelle ohjattuun chat-keskusteluun olisi saatu kutsuttua henkilö erillisellä linkillä. Ks. Ilta-Sanomat 2013.

⁷¹ On myös mahdollista, että kuultavalta otetaan puhelimitse heti tapahtuman jälkeen kertomus, joka käydään uudestaan läpi ja varmennetaan allekirjoituksella poliisiasemalla. Tällöin kyseessä on henkilökohtaisesti läsnä ollen kuulustelu, vaikka suurin osa kuulustelukertomuksesta olisi saatu tiedonsiirtovälineellä. Ks. myös KM 2009:2, s. 351, jossa todetaan puhelinkuulusteluun liittyen, että kuulustelupöytäkirjan tarkastuttaminen tapahtuisi pääsääntöisesti kertomus ja tiedot kuulustellulle ääneen lukemalla, ellei ole syytä tarjota hänelle tilaisuutta tulla tutustumaan kirjallisessa muodossa olevaan kuulustelupöytäkirjaan.

⁷² Pölonen – Tapanila 2015, s. 151–152.

⁷³ Sama koskee muulle asiakirjalle merkittyä tai muulla tavalla tallennettua lausumaa.

kolmessa eri tapauksessa. Näitä ovat ensinnäkin tilanteet, joissa asiasta säädetään laissa toisin. Kyseeseen voivat tulla myös tilanteet, joissa lausuman antajaa ei voida kuulustella pääkäsittelyssä tai sen ulkopuolella taikka hän on jäänyt asianmukaisista toimenpiteistä huolimatta tavoittamatta, eikä asian ratkaisua tule enää viivyttää (OK 17:24.2). Kuulustelupöytäkirjaa voidaan käyttää todisteena esimerkiksi tapauksissa, joissa kuultava on kuollut tai todistajaa ei ole tavoitettu lainkaan.⁷⁴ Kynnystä käyttää kuulustelupöytäkirjaa ensisijaisena todisteena voidaan pitää melko korkeana, ja selkeänä pääsääntönä on, että kuultava yritetään saada paikalle.⁷⁵ Edellä mainitun lisäksi poikkeuksen muodostavat tapaukset, joissa kuulustelu on videoitu ETL 9:4:n mukaisesti todisteena käyttämisistä varten (OK 17:24.3).⁷⁶

Kuulustelupöytäkirja ei ole lähtökohtaisesti osa oikeudenkäyntimateriaalia, jos kuultava on paikalla tuomioistuimessa ja lausuu asiasta.⁷⁷ Lähtökohtana on, että todistelutaroituksessa kuultavan asianosaisen ja todistajan tulee esittää kertomuksensa suullisesti viittaamatta kirjalliseen kertomukseen (OK 17:47.1).⁷⁸ Jos kuultava ei anna tuomioistuimessa kertomusta tai se poikkeaa esitutkinnassa annetusta, voi kuulustelupöytäkirja tulla osaksi oikeudenkäyntimateriaalia (OK 17:47.2). Tyypillisin tapaus, jossa kuulustelupöytäkirjaa käytetään, on todennäköisesti tilanne, jossa rikoksesta epäilty muuttaa kertomustaan tuomioistuimessa tai ei halua lausua asiassa mitään.⁷⁹ Tällöin voidaan joutua tilanteeseen, jossa arvioidaan kuulustelupöytäkirjan näyttöarvoa todisteena.

Suomessa on käytössä vapaa todistusharkinta, jossa tuomioistuin on oikeutettu ja velvollinen vapaasti arvioimaan jutussa esitettyjen todisteiden

⁷⁴ Ks. Helenius – Linna 2021, s. 475–476 ja siinä mainitut korkeimman oikeuden ratkaisut.

⁷⁵ Ks. KKO 2018:54. Törkeää ryöstöä koskevassa tapauksessa asianomistaja oli jäänyt pois kutsuttuna hovioikeuden pääkäsittelystä, eikä korkeimman oikeuden mukaan ollut riittävää, että asianomistaja oli saanut kerran tiedoksi kutsun saapua sakon uhalla henkilökohtaisesti pääkäsittelyyn. Tuomioistuimen tulee soveltaa kyseistä säännöstä viran puolesta, eikä osallisten suostumus vaikuta tilanteeseen. Tapauksessa asianomistajan kertomuksella oli keskeinen merkitys, joka puolsi hänen henkilökohtaisesti paikallaoloa.

⁷⁶ Kyse voi olla myös OK 17:24.2:n mukaisesta tilanteesta, jossa lausuman antajaa ei voida kuulustella pääkäsittelyssä tai pääkäsittelyn ulkopuolella taikka hän on jäänyt asianmukaisista toimenpiteistä huolimatta tavoittamatta, eikä asian ratkaisemista tule enää viivyttää.

⁷⁷ Poikkeuksen tekee ROL 5a luvun mukainen kirjallinen menettely, jossa ROL 5a:7:n mukaisesti voidaan vedota kuulustelupöytäkirjoihin.

⁷⁸ Muistiinpanoja on mahdollista käyttää muistinsa tukemiseen.

⁷⁹ Kyse on tällöin tilanteesta, jossa kuultava ei lausu ylipäätään mitään tai hän vaikenee jostain tietystä kysymyksestä. Jos kyseessä on todistaja, jolla on vaihtelu-oikeus, ja hän on antanut kertomuksen esitutkinnassa, mutta kieltäytyy oikeudessa todistamasta, ei esitutkintakertomusta saa käyttää. Ks. tarkemmin HE 46/2014 vp, s. 106–107.

näyttöarvon (OK 17:1.2).⁸⁰ Oikeuskirjallisuudessa todisteiden arviointi on jaettu empiiris-loogiseen todisteiden näyttöarvon punnintaa koskevaan näyttöarvoon ja normatiiviseen näytön riittävyyttä koskevaan päätöksentekoon. Kuulustelukertomuksen kannalta kyse on ensisijaisesti ensin mainitun mukaisesta todistusharkinnasta, jossa edellä käsiteltyjen säännösten tilanne on konkretisoitunut ja kuulustelukertomuksesta tulee osa näyttöä.⁸¹ Tällöin tuomioistuimien joutuu arvioimaan kuulustelukertomuksen näyttöarvoa suhteessa pääkäsittelyssä esitettyyn todisteluun. Tähän voi olla merkitystä sillä, onko esimerkiksi tiedonsiirtovälineellä suoritettujen kuulustelujen häiritsevä ja luotettavuusarviointi tehty asianmukaisesti.

Riippumatta siitä, että sekä esitutkinta että tuomioistuinkäsittely ovat osa rikosprosessia, on niihin liittyvä sääntely erilaista. Tämä liittyy myös kuulemiseen puhelimella tai muulla tiedonsiirtovälineellä.⁸² Siten esimerkiksi oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 52 §:ssä olevat edellytykset eivät kerro siitä, millä tavoin kuulustelu tulee suorittaa esitutkinnassa. Sama koskee myös oikeudenkäynnistä annetun lain 8 luvun 13 §:ää, jossa säännellään vastaajan kuulemista teknisellä tiedonvälitystavalla.⁸³ Joka tapauksessa säännökset ja niihin liittyvät lainvalmisteluaineistot voivat olla oikeuslähteopillisesti tulkinta-apuna myös esitutkintaan liittyen.

⁸⁰ Ks. vapaasta todistelusta ja todistusharkinnasta esimerkiksi Virolainen – Pölönen 2003, s. 425; Helminen – Lehtola – Virolainen 2002, s. 15.

⁸¹ Jokela 2018, s. 658; Väisänen – Korkman 2014, s. 722–723.

⁸² Ks. esimerkiksi KKO 2013:68, jossa poliisin kuulemista puhelimella pääkäsittelyssä todistajana ei pidetty soveliaana. Esitutkinnassa kyseisenlainen kuuleminen hoidetaan yleensä sähköpostitse tai puhelimella. Ks. myös KKO 2014:78, jossa asiantuntijana kuultavaa lääkäriä ei ollut soveliaasta kuulla puhelimella. Esitutkinnassa kyseessä on yleensä pelkkä lääkärin- tai muu asiantuntijalausunto, eikä henkilöä kuulustella erikseen.

⁸³ Oma kysymyksensä on myös ulkomailla oleskelevan henkilö etäkuuleminen. Tiedossani ei ole, että kuulusteluja esitutkinnassa olisi suoritettu etäyhteydellä, vaan näissä sovelletaan Eurooppalaista tutkintamääräystä (EIO) ja henkilö kuullaan oleskelumaassa.

4 KUULUSTELUJA TIEDONSIIRTOVÄLINEELLÄ KOSKEVA SÄÄNTELY DE LEGE LATA

4.1 Haitta- ja luotettavuusarvioinnin lähtökohdat

Kuulustelusta tiedonsiirtovälineellä säädetään ETL 7:1:ssä, eikä kuulustelutapaa ole enää sidottu suoraan kuultavan asemaan. Arviointi tapahtuu haitta- ja luotettavuusarviointiin perustuen, jolloin kuultavan asemalla on joka tapauksessa edelleen merkitystä. Haitan ja luotettavuuden käsitteille ei ole annettu lainvalmisteluaineistossa tarkkoja ja täsmällisiä rajoja, joten niitä voidaan pitää joustavina normeina.⁸⁴ Lisäksi käsitteiden voidaan katsoa olevan osittain päällekkäisiä. Tulkinta tuleekin tehdä tapauskohtaisella punninnalla. Lähtökohtana tiedonsiirtovälineellä tapahtuvalle kuulustelulle on aina kuultavan *suostumus*.⁸⁵

Haitta- ja luotettavuusarvioinnille ei voida esittää yhtä oikeaa arviointikehikkoa lainvalmisteluaineiston tai oikeuskirjallisuuden perusteella. Tässä artikkelissa tarkastelu suoritetaan yhdeksän eri näkökulman avulla. Tarkastelukulmina haitan ja luotettavuuden arviointiin ovat *tietoturva ja tietosuoja, kuultavan identifointi, oikeusturva, kuultavalle aiheutuva haitta, rikosprosessin joutuisuus, kuulustelukertomuksen autenttisuus, kuulustelukertomuksen merkittävyys, kuulustelukertomuksen uskottavuus ja lapsen etu*. Tämä arviointikehikko on muodostettu pääosin lainvalmisteluaineistossa ja oikeuskirjallisuudessa esille nostettujen seikkojen perusteella. Tulkintaa tulee tehdä jokaisen kohdan osalta itsenäisesti, vaikka tarkastelukulmat ovatkin osittain päällekkäisiä.

Kuulustelutapaa valitessa tulee ensinnäkin tiedostaa tietoturvaan ja tietosuojaan liittyvät näkökulmat, jotka luonnollisesti korostuvat tiedonsiirtovälineitä käytettäessä. Identifioinnin voidaan katsoa liittyvän myös tietoturvallisuuteen, vaikka se käsittääkin identifioinnin lisäksi myös esitutkinnan salassapitoon liittyvät seikat. Esitutkintalain 7 luku ja koko esitutkintalaki on valmisteltu hyvin pitkälti niitä kuulusteluja silmällä pitäen, joissa kuultava on läsnä paikalla henkilökohtaisesti.⁸⁶ Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö tiedonsiirtovälineillä tapahtuvissa kuulusteluissa tulisi ottaa

⁸⁴ Ks. säännösten joustavuudesta esimerkiksi Aarnio 1989, s. 17–21.

⁸⁵ Oikeuskirjallisuudessa on tosin nostettu esille sellainenkin näkökulma, että kuulustelu tiedonsiirtovälineellä tulisi suorittaa, jos kuultava sitä haluaa eikä tutkijalla ole esittää sen esteeksi hyväksyttävää syytä. Ks. Helminen 2007, s. 229.

⁸⁶ Sama koskee myös vanhemman esitutkintalain sääntelyä ja valmistelua sekä sitä edeltäviä esitutkintalakia koskevia ehdotuksia.

huomioon esitutkintalain menettelysäännöksiä.⁸⁷ Esitutkintalain säännösten noudattaminen muodostaakin oikeusturvan näkökulmasta peruslähtökohdan tiedonsiirtovälineillä tapahtuvien kuulustelujen suorittamiselle.⁸⁸ Tämä pitää sisällään myös ETL 4 luvun mukaiset esitutkintaperiaatteet sekä soveltuvin osin luvussa mainitut esitutkintaan osallistuvien oikeudet. Tiedonsiirtovälineillä tapahtuvissa kuulusteluissa tulee huomioida lisäksi ETL 9 luvun esitutkinta-aineiston kuulusteluun liittyvät säännökset.⁸⁹

Haittaa on perinteisesti käsitelty kuultavalle ajankäytöstä ja matkustamisesta aiheutuvan haitan lisäksi tutkinnan joutuisuuteen liittyvänä seikkana.⁹⁰ Tutkinnan luotettavuuden arviointi taas kiinnittyy enemmän kuulustelun funktioihin, jolloin pääroolissa on kuulustelupöytäkirjan näyttöarvo (so. merkittävyys) mahdollisessa tuomioistuinkäsittelyssä. Luotettavuutta on arvioitu lisäksi henkilön identifiointimahdollisuuksiin liittyen, mutta myös kuulustelukertomuksen autenttisuuden ja uskottavuuden perusteella. Autenttisuus liittyy mahdollisuuteen tarkastaa ja korjata kuulustelukertomuksen sisältö (ETL 9:2), joka on nähty lainvalmistelussa vaikuttimeksi siihen, ettei RL 15:2:n sääntely koske kuulusteluja tiedonsiirtovälineellä.⁹¹

Edellä mainittujen kohtien lisäksi voidaan erottaa *lapsen etu*, joka muodostaa oman erityispiirteensä yleisesti koko rikosprosessiin, mutta myös haitta- ja luotettavuusarvioon. Niin kuin esitutkinnassa yleensäkin, tulee ETL:n oikeusturvasäännösten lisäksi kuulustelua ja sen suorittamista valitessa ottaa huomioon lapsen etu.⁹² Tätä tukee yleisellä tasolla lapsien kohtelusta esitutkinnassa annettu 4 luvun 7 §:n periaatteen kaltainen säännös, joka luo pohjan esitutkinnassa lapsen oikeudelliselle erityisasemalle. Säännöksen mukaan alle 18-vuotiasta on kohdeltava esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Erityisesti on huolehdittava

⁸⁷ Näin myös Halme – Rantaeskola 2014, s. 192.

⁸⁸ Ks. AOKS 1.7.2014 dnro OKV/1462/1/2012. Ratkaisussa mainitaan puhelin- ja videokuulusteluihin liittyen seuraavasti: ”Esitutkinnalle asetettujen menettelyllisten vaatimusten noudattaminen on tärkeää muun muassa koko rikosprosessiketjun eheyden turvaamiseksi sekä paitsi epäillyn ja muiden asianosaisten, myös asiaa käsittelevien lainkäytön virkamiesten oikeusturvan varmistamiseksi.”

⁸⁹ Voidaan myös mainita Valtioneuvoston asetus esitutkinnasta, pakkokeinoista ja salaisesta tiedonhankinnasta (122/2014, ESPA) 2 §:n, jossa säännellään tarkemmin kuulustelupöytäkirjan merkinnöistä.

⁹⁰ HE 14/1985 vp, s. 26.

⁹¹ Ks. HE 14/1985 vp, s. 27 ja 75–76.

⁹² YK:n lapsen oikeuksien sopimus (SopS 59–60/1991, LOS) 3 artiklan 1 kohta velvoittaa asettamaan lapsen edun ensisijaiseksi. Ks. lapsen edun ensisijaisuuden periaatteesta tarkemmin Hakalehto 2018, s. 96–104.

siitä, ettei tutkintatoimenpiteistä aiheudu hänelle tarpeetonta haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä.⁹³

4.2 Kuulustelutavan tietoturvallisuus ja tietosuoja

Tietoturvallisuudesta ja tietosuojasta huolehtiminen ovat poliisin lakisääteisiä tehtäviä, ja niiden voidaan katsoa olevan myös osa kuulustelutavan haitta- ja luotettavuusarviointia.⁹⁴ Kuulustelutavan valinnassa korostuu tällöin arviointi sen suhteen, mitä tietoa tallentuu ja mihin sekä kuka pääsee käsittelemään kyseistä tietoa.⁹⁵ Lainvalmisteluaineistossa ei ole otettu mitään kantaa siihen, miten tietoturva ja -suojaseikat vaikuttavat kuulustelutavan valintaan.⁹⁶ Lisäksi Poliisihallituksen aihealuetta koskevat määräykset ja ohjeet liitteineen ovat pääosin salassa pidettäviä, joten tässä artikkelissa ei ole mahdollista käsitellä aihetta kovin syvällisesti.

Poliisin henkilötietojen käsittelyä koskeva lainsäädäntö on suhteellisen uutta, koska se säädettiin vastaamaan Euroopan unionin tietosuojalainsäädännön vaatimuksia.⁹⁷ Laki henkilötietojen käsittelystä rikosasioissa ja kansallisen turvallisuuden ylläpitämisen yhteydessä (1054/2018), eli niin sanottu rikosasioiden tietosuojalaki, koskee poliisin osalta rikosten ennalta

⁹³ Lisäksi säännöksen 2 momentissa todetaan, että alle 18-vuotiaisiin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet on mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneille tutkijoille. Esitutkintaviranomaisen on tarvittaessa neuvoteltava lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa siitä, voidaanko alle 18-vuotiaaseen kohdistaa tutkintatoimenpiteitä.

⁹⁴ Tietoturvallisuudella tarkoitetaan poliisiorganisaatiossa asiantilaa, jossa poliisihallinnon tai sen kumppaneiden tietojen, tietojärjestelmien ja tietoliikenteen saatavuuteen, eheyteen, luottamuksellisuuteen ja kiistämättömyyteen kohdistuvat uhat ja riskit eivät missään olosuhteissa aiheuta merkittävää riskiä poliisin tehokkaalle toiminnalle. Tietosuojaan kuuluvat luonnollisten henkilöiden yksityiselämän suoja ja muut sitä turvaavat oikeudet henkilötietoja käsiteltäessä sekä näiden oikeuksien ja henkilöiden etujen sekä oikeusturvan varmistaminen suojaustoimenpiteillä. Ks. määritelmistä tarkemmin Poliisihallitus 2017a, s. 1–2.

⁹⁵ Tietoturvaan liittyy lisäksi henkilön identifiointi, mutta sitä käsitellään erikseen seuraavassa jaksossa.

⁹⁶ Asiaa ei ole myöskään käsitelty erikseen oikeuskirjallisuudessa, vaikka sillä voidaan katsoa oleva suhteellisen suuri merkitys erityisesti tiedonsiirtovalinetta valittaessa. Tästä hyvänä esimerkkinä loppuvuodesta 2020 ilmennyt psykoterapiayritys Vastaamoon kohdistunut laaja tietomurto, jonka seurauksena liikenne- ja viestintäministeriö asetti työryhmän selvittämään tietoturvan ja tietosuojan parantamista yhteiskunnan kriittisillä toimialoilla. Ks. loppuraportti Liikenne- ja viestintäministeriö 2021, jossa ei kuitenkaan käsitelty poliisin järjestelmiä tarkemmin.

⁹⁷ Taustalla oli Euroopan unionin yleinen tietosuoja-asetus (2016/679), jota täsmennettiin ja täydennettiin kansallisesti tietosuojalaille (1050/2018). Lisäksi taustalla oli rikosasioiden tietosuojadirektiivi (2016/680).

estämistä, paljastamista, selvittämistä ja syyteharkintaan saattamista.⁹⁸ Tätä täydentää laki henkilötietojen käsittelystä poliisitoimessa (616/2019). Poliisia koskee myös laki julkisen hallinnon tiedonhallinnasta (906/2019) ja Valtioneuvoston asetus asiakirjojen turvallisuusluokittelusta valtionhallinnossa (1101/2019). Lisäksi henkilötietojen käsittelyyn sovelletaan yleislakina lakia viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999, JulkL tai julkisuuslaki).

Esitutkinta-asiakirjojen julkisuudesta säädetään ETL 9:7:n mukaisesti viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetussa laissa, ja asianosaisjulkisuuden osalta sovelletaan, mitä ETL 4:15:ssä säädetään. Vaikka viranomaisten asiakirjat ovat lähtökohtaisesti julkisia (JulkL 1 §), on esitutkinnassa laadittu kuulustelukertomus JulkL 24.1,3:n perusteella salassa pidettävä asiakirja pääkäsittelyyn asti. Tämän lisäksi kuulustelukertomus voi sisältää usean eri muunkin julkisuuslain kohdan perusteella salassa pidettävää tietoa, joka tulee merkitä salassa pidettäväksi (JulkL 25 §).⁹⁹ Lisäksi tulee huomioida, että julkisen hallinnon tiedonhallinnasta annetun lain 18 §:n mukaan julkisuuslain 24 §:n 1 momentin 2, 5 ja 7–11 kohdan mukaisille Suomen turvallisuutta mahdollisesti vahingoittaville tiedoille tulee tehdä turvallisuusluokitus (TL I–IV), josta säädetään tarkemmin valtioneuvoston asiakirjojen turvallisuusluokittelusta valtionhallinnossa annetun asetuksen 3 §:ssä.¹⁰⁰ Salassapito vaikuttaa siihen, miten materiaalia pitää käsitellä, säilyttää, välittää eteenpäin ja tuhota. Käytännössä kuulustelukertomus on aina salassa pidettävää tietoa.¹⁰¹

Kuulustelutavan tulee omalta osaltaan turvata kuulustelukertomuksen henkilötietojen käsittelyn sekä salassapitosääntelyn velvoitteet, ja henkilö-

⁹⁸ Kyseisessä yleislaissa säädetään henkilötietojen käsittelyn yleisistä periaatteista ja esimerkiksi tietoturvallisuusvaatimuksista ja tietosuojavastaavan nimeämisestä.

⁹⁹ Muina kuulusteluissa ilmeneviä yleisinä esimerkkeinä voidaan mainita 25 kohdan mukaiset tiedot sosiaalihuollon asiakkuudesta ja terveystiedoista sekä 26 kohdan mukaiset arkaluontoiset yksityiselämään liittyvät tiedot. Ks. tulkintoihin liittyvistä haasteista EOA 16.10.2020 dnro EOAK/579/2020. Salassapito voi perustua myös muuhun lainsäädäntöön, josta voidaan mainita esimerkkeinä ampuma-aselain (1/1998) 113 §:n 2 momentti ja laki kuolemansyyn selvittämisestä (459/1973) 15 §.

¹⁰⁰ Näistä poliisin esitutkintapöytäkirjoissa on yleisimmin 5 kohdan mukaisia taktisia ja teknisiä menetelmiä koskevia tietoja, joskin kuulustelupöytäkirjoissa näiden esiintyminen on erittäin harvinaista. Jos tieto luokitellaan vähintään TL III -tasoiseksi, tulee siihen turvallisuusluokituksesta valtionhallinnossa annetun asetuksen 8 §:n mukaisesti erillinen käsittelyoikeus.

¹⁰¹ Voidaan kuitenkin ottaa huomioon, että JulkL 24.1,3 mahdollistaa tietojen antamisen, jos siitä ei ole vaaraa rikoksen selvittämiselle tai tutkinnan tarkoituksen toteutumiseksi tai se ei ilman painavaa syytä aiheuta osalliselle vahinkoa tai kärsimystä tai estä tuomioistuinta oikeuttaan määrätä asiakirjojen salassapidosta. Tämä koskee kuitenkin lähinnä poliisin ETL 11:7:n mukaista tiedottamista eikä kuulustelutavan valintaa.

kohtaisesti läsnä ollen kuulemista voidaan pitää turvallisimpana vaihtoehtona erilaisiin tiedonsiirtovälineisiin verrattuna. Lähinnä tämä kuitenkin koskee ulkopuolisten mahdollisuutta saada reaaliaikaisesti tietoa kuulustelun sisällöstä. Tämä sen takia, että kaikki, mitä kuultava kertoo ja mitä uutta tietoa hän saa poliisilta kuulustelussa, voi vuotaa hänen kauttaan muiden tietoon myöhemmin.¹⁰² Tätä voidaan yrittää rajoittaa ETL 11:5:n mukaisella ilmaisukiellolla, jonka valvominen voi kuitenkin olla haastavaa.¹⁰³ Tietojen autenttista välittämistä eteenpäin vaikeuttaa osaltaan se, ettei kuultava saa tallentaa kuulustelua itselleen.¹⁰⁴ Joka tapauksessa kuuluttavan oma käyttäytyminen vaikuttaa vahvasti siihen, pysyykö kuulustelun sisältö salassa ulkopuolisilta vai ei. Tämä koskee myös kuultavan kykyä ja halua hallita kuulusteluun käytettäviä tiedonsiirtovälineitä.

Tällä hetkellä yleisin ja turvallisin kuulustelutapa tiedonsiirtovälineellä on matkapuhelinverkon kautta puhelimella suoritettava puhelinkuulustelu, joka voidaan suorittaa myös ryhmäpuheluna useamman osallistujan kesken. Vaikka itse matkapuhelinverkko olisi suhteellisen turvallinen, liittyy älypuhelimiin muita tietoturvariskejä. Tämän takia puhelinkuulustelukaan ei ole täysin ongelmaton.¹⁰⁵ Joka tapauksessa puhelinkuulustelu on riittävän turvallinen tapa kuulustelun suorittamiseen ja haasteet liittyvät enemmänkin seuraavassa jaksossa käsiteltävään henkilön identifiointiin.

Puhelinkuulustelun ohella toinen yleinen kuulustelutapa on sähköpostikuulustelu, johon liittyy suurempia riskejä kuin puhelinkuulusteluun. Julkisen hallinnon tiedonhallinnasta annetun lain 14 §:n mukaan tietoverkossa toteutettava salassa pidettävien tietojen siirto tulee tehdä salattuna tai muuten suojattua tiedonsiirtoyhteyttä tai -tapaa käyttämällä. Poliisihallituksen ohjeistuksissa tiedonsiirron salaamenetelmien tarkempi käsittely on katsottu salassa pidettäväksi, mutta aihetta on käsitelty laillisuusvalvojan ratkaisussa esitutkintapöytäkirjojen sähköpostilla lähettämiseen liittyen. Ratkaisussa todetaan Deltagon ja KiloCrypt sähköpostin salaamistapoina riittävän turvalliseksi tavaksi lähettää salassa pidettävää esitutkintamateriaalia sähköpostitse.¹⁰⁶ Lisäksi poliisin omilla sivuilla ohjeistetaan ”turva-

¹⁰² Tämä koskee myös muita kuulusteluun osallistuvia tahoja, joita voi olla useita. Myöskään poliisia ei voi sulkea tästä joukosta ulos.

¹⁰³ Ks. ilmaisukiellosta ja sen määrittämisestä tarkemmin HE 222/2010 vp, s. 239–241.

¹⁰⁴ Ks. AOAS 19.7.2017 dnro EOAK/6148/2016.

¹⁰⁵ Älypuhelimeen voidaan esimerkiksi asettaa haittaohjelma, jolla puhelimen liikennettä pystytään seuraamaan. Ks. päätelaitteiden turvallisuusriskeistä tarkemmin Valtiovarainministeriö 2013, s. 21–23. Ks. myös Helsingin hovioikeus 20.5.2013 R 11/2308. Tapauksessa ex-kumppani oli saanut ”haltuunsa” uhrin älypuhelimen bluetooth-yhteydellä ja hänet tuomittiin törkeästä viestintäsalaisuuden loukkauksesta.

¹⁰⁶ AOK 15.10.2010 dnro OKV/603/1/2008.

postin” lähettämiseen ja vastaanottamiseen, ja ohjeistusta noudattamalla on mahdollista sekä lähettää että vastaanottaa sähköpostia luottamuksellisesti.¹⁰⁷ Tulee kuitenkin muistaa, että vaikka tiedot lähetettäisiin salattuna, ei tämä määritä, kenellä kaikilla on mahdollisuus käsitellä sähköpostin sisältöä, oli kyseessä sitten yksittäinen sähköpostin käyttäjä tai palveluntarjoaja. Poliisi ei siis välttämättä tiedä, kenellä kaikilla on pääsy kyseiselle sähköpostitilille ja miten kyseinen palvelu kerää tietoja käyttäjistä.¹⁰⁸

Erilaisia sosiaalisen median palveluja ei tällä hetkellä käytetä kuulustelujen suorittamiseen. Kuulustelu voitaisiin suorittaa esimerkiksi Whatsapp-sovelluksella joko äänipuheluna tai videopuhelu soittaen.¹⁰⁹ Voidaan esimerkiksi kysyä, mitä eroa on gmail-osoitteeseen salattuna lähetetyllä sähköpostikuulustelulla verrattuna salatulla Whatsapp-sovelluksella suoritettuun videopuhelukuulusteluun tietoturvan ja -suojan kannalta? Molemmissa viestin lähettäminen tapahtuu salattuna, mutta poliisilla ei ole varmuutta siitä, ketkä kaikki pääsevät käsittelemään tietoja.

Tuomioistuinvirasto on arvioinut omissa ohjeissaan kuva- ja ääniyhteyden sisältävien etäyhteysvälineiden tietoturva. Tuomioistuimissa käytetään etäyhteyden joko videoneuvottelupalvelua, Skypeä tai puhelinta. Ohjeen mukaan Skypeä ei lähtökohtaisesti suositella käytettäväksi salassa pidettävien asioiden käsittelyyn. Sama koskee myös esimerkiksi Teams-, Zoom- ja Meet-sovelluksia.¹¹⁰ Poliisihallinnossa asiaan on otettu kantaa lähinnä poliisin sosiaalisessa mediassa tapahtuvaan toimintaan liittyen, jossa nettipoliisia voidaan lähestyä hyvin arkaluontoisillakin rikosasioilla. Näissä tilanteissa lähtökohtana tulee olla kansalaisten yksityisyyden suojaaminen ja mahdollisen luottamuksellisen keskustelun ohjaaminen suojattuun palveluun tai henkilökohtaiseen tapaamiseen.¹¹¹

Tässä yhteydessä ei ole mahdollista alkaa arvioimaan tämän tarkemmin teknisiä toteutustapoja, eri palvelujen käyttöehtoja tai muita tietoturvaan ja -suojaan vaikuttavia seikkoja. Tyydyn vain toteamaan, että sosiaalisen median palveluja ei tule tällä hetkellä käyttää kuulustelujen suorittamiseen.

¹⁰⁷ Ks. Poliisi 2020. Jos henkilö haluaa lähettää tietoja, tulee oma sähköposti ensin rekisteröidä ja vahvistaa, minkä jälkeen voi lähettää salatun sähköpostin. Vastaanotto taas tapahtuu siten, että vastaanottaja saa salatun sähköpostin, jonka lisäksi hänen matkapuhelimeensa lähetetään PIN-koodi, jonka syöttämällä sähköposti avautuu.

¹⁰⁸ Ks. palvelujen ja tietoaisteistojen sijaintiin ja tietoturvallisuuden tilaan liittyvistä epäselvyyksistä tarkemmin Valtiovarainministeriö 2010, s. 19–20.

¹⁰⁹ Mahdollinen olisi myös nettipoliiseille suunniteltu ja hetken aikaa käytössä ollut Turva-Chat, jossa poliisin palvelimelle ohjattuun chat-keskusteluun olisi saatu kutsuttua henkilö erillisellä linkillä. Palvelu ei kuitenkaan ole enää käytössä. Ks. Ilta-Sanomat 2013.

¹¹⁰ Tuomioistuinvirasto 2020, s. 11–13.

¹¹¹ Ks. Poliisihallitus 2017b, s. 6.

Tarve erilliselle sovellukselle on kuitenkin ilmeinen, ja tähän palataan viimeisessä luvussa. Tarkastelu tässä tutkimuksessa suoritetaan edellä mainitun takia viimeistä lukua lukuun ottamatta puhelimella ja sähköpostilla suoritettavan kuulustelun näkökulmasta.¹¹²

4.3 Kuultavan identifiointi

Tiedonsiirtovälineellä tapahtuvassa kuulustelussa henkilön tunnistamista voidaan pitää haastavampana kuin henkilökohtaisesti läsnä ollen tapahtuvassa kuulustelussa.¹¹³ Poliisin tulee pyrkiä ennen kuulustelua varmistamaan kuultavan henkilöllisyydestä riittävällä tavalla. Tällä hetkellä poliisilla ei ole käytössään tiedonsiirtovälineillä tapahtuvissa kuulusteluissa vahvaan tunnistamiseen perustuvaa digitaalista tunnistamistapaa. Tunnistaminen perustuukin enemmän tapauskohtaiseen harkintaan. Tulevaisuudessa puhelinkuulusteluun olisi hyvä liittää jokin digitaalisista tunnistamistavoista.¹¹⁴

Erona lankapuhelinaikaan suurimmalla osalla kansalaisista on nykyisin oma henkilökohtainen puhelin, joka on osaltaan vaikuttanut henkilön yksilöimiseen.¹¹⁵ Jos kuultava tavoitetaan hänen nimissään olevasta puheliniit-
tymästä ja kuultava osaa kertoa sujuvasti omat henkilö- ja yhteystietonsa, muodostaa se jo jonkinasteisen varmuuden tunnistamiselle.¹¹⁶ Luotettavampana voidaan tosin pitää sitä, että henkilö on esimerkiksi tavattu jo aikaisemmin henkilökohtaisesti tai että hän on jättänyt puhelinnumerosa rikosilmoitusta tehdessään. Identifiointia vahvistaa myös kyky kertoa esitutkinnan kohteena olevista tapahtumista ja siihen liittyvistä henkilöistä, jotka eivät ole yleisesti muiden tiedossa.

¹¹² Kuulustelun voi suorittaa myös esimerkiksi faksilla tai tekstiviestillä, mutta nämä ovat äärimmäisen harvinaisia kuulustelutapoja.

¹¹³ Digitaalisessa toimintaympäristössä tunnistamisella on korostunut riski teknisistä ratkaisusta riippumatta, vaikka myös henkilökohtaisesti läsnä ollen tapahtuvaan tunnistamiseen liittyy riskejä. Ks. Korja 2016, s. 85–87.

¹¹⁴ Ks. erilaisista digitaalisista tunnistamistavoista tarkemmin Valtiovarainministeriö 2017, s. 54–57. Tällä voidaan katsoa olevan vaikutusta myös siihen, että kansalainen voi luottaa asioivansa oikeasti poliisin kanssa.

¹¹⁵ On aina mahdollista, että matkapuhelimen PIN-koodin ja yleensä erillisen näytön lukitussalasanan takana oleva puhelin, tai aina salasanan takana oleva sähköpostitili, on väärän henkilön hallussa.

¹¹⁶ Tietosuojavaltuutettu on kritisoinut henkilöiden tunnistamista pelkällä henkilötunnuksella ja nimellä, koska kaikki puhelimesta tapahtuva tunnistaminen perustuu hyvin pitkälti siihen. Puhelimitse asioita pystyy kuitenkin hoitamaan esimerkiksi Kansaneläkelaitoksen ja terveydenhuollon palveluissakin ilman erillistä digitaalista tunnistautumista. Ks. Yle 2020.

Julkisen hallinnon tiedonhallinnasta annetun lain 14 § velvoittaa järjestämään tiedonsiirron siten, että vastaanottaja varmistetaan tai tunnistetaan riittävän tietoturvallisella tavalla ennen kuin vastaanottaja pääsee käsittelemään siirrettyjä salassa pidettäviä tietoja.¹¹⁷ Aikaisemmin asiaa arvioitiin viranomaisen yleisen huolellisuusvelvoitteen näkökulmasta, eikä poliisilla ole vielä käytössään erillistä tunnistamistapaa sähköpostikuulustelua varten.¹¹⁸ Sähköpostilla tapahtuvaa kuulustelua varten olisi hyvä olla jollain luotettavammalla tavalla yhteydessä kuultavaan, jos henkilö ei esimerkiksi ole erikseen antanut sähköpostiosoitetta poliisille esitutkintaa varten.¹¹⁹ Merkitystä identifioinnille on myös sähköpostin loppuosan verkkotunnuksella, jossa voidaan esimerkiksi erottaa organisaatioiden sähköpostit kaikkien saatavilla olevista sähköpostiosoitteista. Käytännössä esimerkiksi suuri osa poliisien todistajakuulusteluista suoritetaan sähköpostitse, mutta varsin usein myös muita kuulusteluja.¹²⁰

Vaikka tiedonsiirtovälineellä suoritettavan kuulustelun yksi suurimmista kompastuskivistä on nimenomaan kuultavan identifiointi, tiedossani ei ole tapauksia, joissa esitutkinnassa olisi havaittu kuulustellun väärää henkilöä tai joissa tuomioistuimessa olisi esitetty väite väärän henkilön kuulemisesta.¹²¹ Todennäköisempi väite on se, että kuulusteltava kertoo tuomioistuimessa, ettei kuulustelukertomuksen sisältö vastaa kuultavan kertomaa. Jos kuulustelun tai esitutinnan aikana herää epäily, että kyseessä on väärä henkilö, tulee kuulustelu suorittaa poliisiasemalla henkilöllisyys varmistuen.¹²² Kyseeseen voi tulla näissä tapauksissa esimerkiksi RL 16:5:n mu-

¹¹⁷ Esitöissä mainitaan esimerkkinä vahva sähköinen tunnistusmenetelmä. Ks. HE 284/2018 vp, s. 94.

¹¹⁸ Ks. AOAS 19.7.2017 dnro EOAK/6148/2016, jossa oli kyse esitutkintapöytäkirjan lähettämisestä sähköpostitse. Poliisihallitus lausui, että poliisilla on käytössään salatun sähköpostin lähettämismahdollisuus, mutta henkilön tunnistamisessa käytetään näissä tapauksissa tapauskohtaista harkintaa. EOAK totesi, että asiakkaan tunnistaminen yksin sähköpostiviestin tai puhelinsoiton perusteella voi olla ongelmallista. EOAK piti tästä huolimatta poliisin menettelyä asianmukaisena.

¹¹⁹ Tällainen on esimerkiksi tilanne, jossa asianomistaja on kirjannut rikosilmoituksen oman sähköpostiosoitteensa yhteydenottoja varten.

¹²⁰ Vrt. Tolvanen – Kukkonen 2011, s. 100, joiden mukaan sähköpostia ei tulisi käyttää varsinaisiin kuulusteluihin lainkaan, koska henkilöllisyyttä on vaikea varmistaa. Tämän lisäksi reaaliaikaisia kysymyksiä ja kysymysten tarkennuksia on vaikea esittää ja kuulustelukertomusta on hankala samassa tilaisuudessa kuulustelun lopuksi varmentaa. Sähköpostilla voidaan heidän mukaansa lähinnä yksilöidä asianomistajan korvausvaatimuksia ja tehdä vastaavia tarkennuksia sellaisista asioista, jotka voitaisiin merkitä kuulustelu suorittamatta pelkästään rikosilmoitukseen.

¹²¹ Tuomioistuimessa kyseisen väitteen totuudenmukaisuus jää tuomioistuimen vapaasti arvioitavaksi.

¹²² Voidaan myös todeta, että on ollut tapauksia, joissa poliisi on katsonut pienestä henkilökortista tai ajokortista henkilön tiedot sekä valokuvan, mutta myöhemmin on huomattu,

kainen väärän henkilötiedon antaminen tai RL 38:9a:n mukainen identiteettivarkaus.

4.4 Tiedonsiirtovälineellä tapahtuvan kuulustelun oikeusturva

Lähtökohtana tiedonsiirtovälineellä tapahtuvalla kuulustelulle voidaan pitää sitä, että kuultava suostuu kuulusteluun kyseisellä tavalla. Muutoin kuulustelu on suoritettava henkilökohtaisesti läsnä ollen.¹²³ Esitutkintalain 7 luvun 10 §:ssä säädetään ennen kuulustelua tehtävistä ilmoituksista, jotka pätevät myös tiedonsiirtovälineellä tapahtuvaan kuulusteluun. Poikkeuksen tekee pelkästään ETL 7:10.3:ssa todettu perättömästä lausumasta säädetty rangaistusuhka, joka ei päde kuulustelussa tiedonsiirtovälineellä.¹²⁴

Kuultavalle tulee ilmoittaa hänen asemansa esitutkinnassa ja oikeudesta kuulustelutodistajaan, mutta myös kielelliset oikeudet (ETL 7:10.1). Kuultavalla on oikeus käyttää suomea, ruotsia tai muuta ymmärtämäänsä kieltä (ETL 4:12). Vaikka kuultava tarvitsisi tulkkia, ei tämä estä kuulustelun suorittamista tiedonsiirtovälineellä.¹²⁵ Tulkin käyttäminen onnistuu nykyään suhteellisen helposti ryhmäpuhelulla, jossa samaa puheluun on mahdollista liittää useita henkilöitä. Sama mahdollisuus osallistumisesta ryhmäpuheluun koskee myös asianosaisten oikeutta käyttää avustajaa (ETL 4:10) ja muita mahdollisia kuulusteluun osallistuvia tahoja, kuten ETL 7:12.1:n mukaista tukihenkilöä.¹²⁶ Lisäksi voidaan viitata vielä ETL 7:10.4:n velvoitteeseen tiedustella todistajalta sellaisia seikkoja, jotka lain

että kyseessä on väärä henkilö. Nämä tilanteet tosin koskevat enemmän tapauksia, joissa järjestyspoliisin partio tapaa asiakkaita usein suhteellisen hektisissä olosuhteissa.

¹²³ HE 222/2010, s. 215.

¹²⁴ Oikeuksien ja velvollisuuksien ilmoittamisen ei voida katsoa olevan sen vaikeampaa kuin henkilökohtaisesti läsnä ollen tapahtuvassa kuulustelussakaan. Enemmän on kyse kuulustelijan tavasta kertoa, mitä säännökset käytännössä tarkoittavat. Vaikka henkilökohtaisesti läsnä kuultaessa oikeudet ja velvollisuudet voi lukea helpommin erilliseltä paperilta, mikään ei estä esimerkiksi lähettämästä tietoja etukäteen sähköpostitse tutustumista varten.

¹²⁵ Ks. HE 63/2013 vp, s. 29, jonka mukaan tulkkaus voidaan järjestää etätulkkauksena käyttämällä esimerkiksi videoneuvottelua tai puhelintulkkausta, vaikka asiasta ei ole nimenomaista säännöstä esitutkintalaissa. Todettakoon kuitenkin, että poikkeuksen voi tehdä ETL 4:12.5:n mukainen tapaus, jossa henkilöllä on sellainen aisti- tai puhevika, jonka tulkkausta ei voida järjestää esimerkiksi pelkässä puhelinkeskustelussa.

¹²⁶ Vrt. Rantaeskola – Halme 2014, s. 193, jossa todetaan, että puhelimitse ei suoriteta kuulusteluja, joissa on konkreettinen mahdollisuus kuultavan kielellisten oikeuksien vaarantumiselle tai rikoksesta epäillyn puolustajan sekä asianomistajan oikeudenkäyntiavustajan ja tukihenkilön määräämiselle.

mukaan oikeuttavat tai velvoittavat hänet kieltäytymään todistamasta. Nämä pätevät myös tiedonsiirtovälineellä tapahtuvassa kuulustelussa.

Kuulusteltavaa on kohdeltava ETL 7:5:n mukaan rauhallisesti ja asiallisesti myös tiedonsiirtovälineellä kuultaessa. Kuultavaan ei saa kohdistaa ETL 7:5.1:ssa lueteltuja toimia tunnustuksen tai määrättyyn suuntaan johtavan lausuman saamiseksi¹²⁷ ETL 7:5.2:ssa mainittua kuulustelun toimitamisaikaa kello 22:n ja 7:n välisenä aikana tulee noudattaa siinä missä henkilökohtaisesti läsnä ollenkin tapahtuvassa kuulustelussa. Kellonaikaan liittyen voidaan katsoa ETL 4:6:n mukaisen hienotunteisuusperiaatteen edellyttävän, että jos kuultava on tiettyyn aikaan töissä, koulussa tai muussa luottamuksellisen keskustelun heikosti mahdollistavassa paikassa, tulisi kuulustelu tiedonsiirtovälineellä siirtää muuhun ajankohtaan tai sopia kuulustelu-aika mahdollisuuksien mukaan etukäteen esimerkiksi tekstiviestillä tai sähköpostilla.

Päihtynyttä tai mielentilaltaan häiriintynyttä ei voida kuulla puhelimella tai muulla tiedonsiirtovälineellä, jos hänen ei voida olettaa ymmärtävän kuulustelun merkitystä. Poikkeuksen tekevät tilanteet, joissa kuulustelua ei voida lykätä rikoksen selvittämistä vaarantamatta.¹²⁸ Lisäksi kuultavalle on varattava mahdollisuus tarkastaa kuulustelukertomus myöhemmin (ETL 7:3–4). Vaikka päihtymys tai tilapäisen mielenhäiriön havaitseminen voi olla puhelimitse saati muulla tiedonsiirtovälineellä haastavampaa kuin kasvotusten, tulee säännöksiä soveltaa. Joka tapauksessa lähtökohtana voidaan pitää sitä, että päihtyneen kuulusteluun tulisi suhtautua pidättyväisesti, oli kyse kuulustelusta henkilökohtaisesti läsnä ollen tai tiedonsiirtovälineellä.¹²⁹

Kuulustelu tiedonsiirtovälineellä soveltuu myös niihin tapauksiin, joissa kyse on erityisen suojelun tarpeessa olevasta asianomistajasta (ETL 7:21). Näissä tulee soveltaa vaatimusta, jonka mukaan saman tai samojen henkilöiden tulee suorittaa kaikki asianomistajan kuulustelut, jos kuultava sitä pyytää (ETL 7:21.1,2). Kuulustelutavasta riippumatta myös ETL 7:21.1,3:n mahdollisuus pyytää seksuaalirikoksissa samaa sukupuolta oleva kuulustelija tulee ottaa huomioon.

¹²⁷ Näitä ovat väärät ilmoitukset, lupaukset tai uskottelut erityisistä eduista, uuvuttaminen, uhkaus, pakko tai muut kuultavan ratkaisuvapauteen, tahdonvoimaan, muistiin tai arvostelukykyyn vaikuttavat sopimattomat keinot taikka menettelytavat.

¹²⁸ Kuulustelupöytäkirjaan on tehtävä merkintä kuulustellun tilasta ja siitä, miksi kuulustelemista ei ole voitu lykätä (ETL 9:1.1).

¹²⁹ HE 222/2010 vp, s. 216.

Lainvalmisteluaineistossa ei ole otettu kantaa kuulustelutodistajan käyttöön tilanteissa, joissa kuulustelu suoritetaan tiedonsiirtovälineellä.¹³⁰ Käytännössä ETL 7:11:n ilmaisua ”läsnä” voisi tulkita siten, ettei tiedonsiirtovälineellä suoritettavassa kuulustelussa lähtökohtaisesti käytetä kuulustelutodistajaa. Ei kuitenkaan ole mitään estettä ottaa kuulustelutodistaja mukaan tiedonsiirtovälineellä tapahtuvaan kuulusteluun.¹³¹ Lähtökohtaisesti päättävältä on kuultavalla, koska hän voi peruuttaa suostumuksensa kuulusteluun tiedonsiirtovälineellä, jos poliisi ei suostu ottamaan mukaan kuulustelutodistajaa esimerkiksi ryhmäpuheluun.¹³² Myös kuulustelutodistajan kohdalla poliisin tulee varmistua henkilöllisyydestä sekä esteettömyydestä riittävällä tavalla.¹³³ Lähtökohtana voidaan myös pitää, että poliisi liittyy kuulustelutodistajan ryhmäpuheluun, eikä kuultava. Lasten kohdalla kuulustelutodistajan käytön velvoittavuudesta voi perustellusti olla eri mieltä, mutta siihen palataan myöhemmin tarkemmin.

Esitutkintalain 7 luvun 18 §:ssä säädetään henkilön poistamisesta kuulustelusta. Tutkija saa poista kuulustelutilaisuudesta henkilön, joka käytöksellään häiritsee kuulustelua tai jonka läsnäolo muuten vaikeuttaa asian selvittämistä. Kuulustelutodistajaa koskevan ETL 7:11:n mukaisesti myös poistamissäännöksessä puhutaan ”läsnä olosta”. Jos kuulustelu suoritetaan ryhmäpuheluna, on kuulustelusta mahdollista poistaa häiriköivä osallistuja.¹³⁴ Tällöin tulee noudattaa ETL 7:19:n sääntelyä kuulustelusta poissaolleen asianosaisen oikeuksista.

Esitutkintalain 9 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan kuulustelusta laaditaan kuulustelupöytäkirja suomen tai ruotsin kielellä.¹³⁵ Velvoite kirjata kuulustelupöytäkirjaan tieto kuulustelutavasta löytyy ETL 9:1.3:sta, jonka mukaan kuulustelupöytäkirjasta on käytävä ilmi, miltä osin lausuma tai

¹³⁰ Poliisin käskylehdessä 5/1970, s. 5 oli tosin mainittu, ettei puhelinkuulustelussa tarvita kuulustelutodistajaa.

¹³¹ Vrt. Halme – Rantaeskola 2014, s. 192, jossa todetaan, että puhelinkuulustelun yhteydessä ”paikalle” ei voida pyytää kuulustelutodistajaa. Kuulustelutodistaja voi kuitenkin olla mukana ryhmäpuhelussa. On myös mahdollista, että puhelu laitetaan kaiuttimelle ja toinen poliisi tai kuultavan seurassa oleva henkilö seuraa kuulustelua. Ks. HE 222/2010 vp, s. 221, jonka mukaan kuulustelutodistajina tulisi pyrkiä mahdollisuuksien mukaan käyttämään kuulustelutodistajina muita henkilöitä kuin poliisimiehiä. Luonnollisesti kuulustelutodistajan valintaan vaikuttavat myös tutkittavan rikoksen salassapitointressit.

¹³² Sähköpostitse tapahtuvassa kuulustelussa kuultava voi näkemykseni mukaan pyytää liittämään vastaanottajaksi toisen henkilön, joka voi toimia siten näennäisesti kuulustelutodistajana viestiketjussa. Tällainen ei kuitenkaan ole käytännössä yleistä.

¹³³ Ks. kuulustelutodistajan valintaan liittyen HE 222/2010 vp, s. 220–221.

¹³⁴ Käytännössä ryhmäpuhelun soittajalla on yleensä mahdollisuus hallinnoida puheluun osallistuvia, joten poistaminen onnistuu tarvittaessa helposti.

¹³⁵ Jos kuulusteltava käyttää muuta kieltä, pöytäkirja laaditaan ETL 4 luvun 12 §:n 1 momentin mukaisella esitutkinnan käsittelykielellä.

kertomus on annettu asiamiehen välityksellä, puhelimitse tai muulla tiedonsiirtovälineellä. Lisäksi momentista löytyy velvoite kirjata tieto päihtyneen tai mielentilaltaan häiriintyneen tilasta ja siitä, miksi kuulustelemista ei ole voitu lykätä.

Tarkastamista ja korjaamista koskeva ETL 9:2.1 velvoittaa antamaan kuulustelupöytäkirjan kuulustellun tarkastettavaksi heti kuulustelun jälkeen. Kyseinen tarkastaminen voidaan toimittaa kuulustelukertomuksen ja kuulustelupöytäkirjan tietojen ääneen lukemisella kuulusteltavalle, jos se on asian laatu ja laajuus huomioon ottaen asianmukaista. Esitöiden mukaan puhelinkuulustelun yhteydessä kuulustelupöytäkirjan tarkastuttamisen tulisi tapahtua pääsääntöisesti lukemalla kertomus ja tiedot kuultavalle, ellei ole syytä tarjota hänelle tilaisuutta tulla tutustumaan kirjallisessa muodossa olevaan kuulustelupöytäkirjaan.¹³⁶ Tarkastuksien jälkeen kuulusteltavalta on tiedusteltava, onko hänen kertomuksensa kirjattu oikein. Lisäksi kuulustelupöytäkirjaan on merkittävä kuulustellun pyytämät asiaankuuluvat lisäykset ja korjaukset (ETL 9:2.1). Kun tarkastaminen ja korjaukset on suoritettu, ei kuulustelupöytäkirjaa saa enää muuttaa (ETL 9:2.2).

4.5 Kuultavalle aiheutuva haitta ja rikosprosessin joutuisuus

Kuulustelutavan valintaan liittyvä haitta-arviointi on historiallisesti nähty enemmän kuultavan näkökulmasta arvioitavana seikkana, jossa intressivertailua suoritetaan kuultavalle matkasta ja kuulusteluajasta aiheutuvan haitan ja häneltä saatavien tietojen välillä.¹³⁷ Tässä tulkinnassa korostuu ETL 4:5:n mukainen vähimmän haitan periaate.¹³⁸ Vaikka liikkumismahdollisuudet ovat parantuneet selvästi vuosikymmenten saatossa, on samaan aikaan supistettu radikaalisti poliisin palveluverkostoa.¹³⁹ Toisaalta ei voida tehdä johtopäätöstä, että jos kuultava asuu lähellä poliisiasemaa, ei kuulustelusta poliisiasemalla olisi haittaa kuultavalle esimerkiksi työaikojen

¹³⁶ HE 222/2010 vp, s. 228. Jos kuultava tulee tarkastamaan kuulustelukertomuksen poliisiasemalle ja samalla allekirjoittaa sen, voidaan tämän katsoa rinnastuvan henkilökohtaisesti läsnä ollen kuulusteluun.

¹³⁷ HE 14/1985 vp, s. 26.

¹³⁸ Näin myös Fredman ym. 2020, s. 94.

¹³⁹ Siinä missä pääkaupunkiseudulla liikkuminen poliisiasemalle on yleensä helppoa ja nopeaa, voi se pohjoisemmassa Suomessa tarkoittaa satojen kilometrien matkaa ilman julkisia liikenneyhteyksiä.

takia. Arviointia kuultavalle aiheutuvan haitan kohdalla voidaan tehdä myös suhteessa kuulustelun merkittävyyteen ja asemaan esitutkinnassa.¹⁴⁰

Jossain tapauksissa varsinainen esitutkinta suoritetaan toisella paikkakunnalla kuin missä kuultava asuu.¹⁴¹ Tällöin vaihtoehtoina ovat kuulustelun suorittaminen tutkinta-apukuulusteluna, tiedonsiirtovälineellä tai siten, että tutkija menee suorittamaan kuulustelun toisen poliisilaitoksen alueelle.¹⁴² Jos kuulustelua ei voida suorittaa tiedonsiirtovälineellä, niin jossain harvoissa tapauksissa on mahdollisuus suorittaa kuulustelu videoneuvotteluna poliisiasemien välillä.¹⁴³ Prosessiekonomisesta näkökulmasta kuulustelu olisi paras suorittaa mahdollisuuksien mukaan varsinaisen tutkijan, joka on jo tutustunut esitutkintamateriaaliin, toimesta.¹⁴⁴

Haittaa on käsitelty kuultavalle aiheutuvan haitan lisäksi tutkinnan joutuisuuteen liittyvänä seikkana.¹⁴⁵ Puhelinkuulustelua on pidetty oikeuskirjallisuudessa suositeltavana tapana hoitaa kuulusteluja, koska esitutkinta on toimitettava ilman aiheetonta viivytystä (ETL 3:11.1).¹⁴⁶ Tiedonsiirtovälineellä suoritettavilla kuulusteluilla voidaan nopeuttaa prosessia etenkin yleisimpien rikosepäilyjen kohdalla. Esimerkiksi pahoinpitelyissä, varkauksissa ja vahingonteoissa, joissa tapahtumien kulusta ei ole osapuolten välillä riitaisuutta ja asia ohjataan sovitteluun, soveltuu kuulustelu tiedon-

¹⁴⁰ On selvää, että mitä merkittävämmästä asiasta on kyse ja mitä enemmän kuultavalla on asiasta kerrottavaa, sitä todennäköisemmin ETL 6:1:n mukainen velvollisuus saapua esitutkintaan vaikuttaa arvioinnissa.

¹⁴¹ Tällöin kyse on monesti internetiin liittyvästä rikoksesta, jossa osallisia voi olla ympäri Suomea, mutta myös ulkomailla. Todettakoon, että kuulustelu tiedonsiirtovälineellä on mahdollista myös ulkomailla oleskelevan ulkomaalaisen henkilön kohdalla, joskin häntä ei lähtökohtaisesti koske Suomen lainsäädäntö. Käytännössä näitä kuulusteluja suoritetaan erittäin vähän ja lähtökohtana on kuulustella henkilö virka-apuna oleskelumaassa.

¹⁴² Tutkinta-apukuulustelu tunnetaan paremmin nimellä virka-apukuulustelu. Poliisi ei voi antaa virka-apua toiselle poliisille, minkä takia poliisi muutti vuonna 2020 tietojärjestelmään siten, että nimike virka-apu poliisille muutettiin muotoon tutkinta-apu tai muu apu toiselle poliisiyksikölle.

¹⁴³ Tällöin kuultava tulee oman poliisilaitoksen alueella olevalle poliisiasemalle ja esitutkintaa suorittava poliisi kuulustelee henkilön videoyhteydellä. Tämä on kuitenkin vielä erittäin harvinainen kuulustelutapa. Ks. tarkemmin Airaksinen 2018, s. 33–34.

¹⁴⁴ Vain yhden kuulustelun suorittavalta tutkijalta voi ”mennä ohi” helpommin asia, joka voi liittyä tutkittavaan, mutta jota ei ole vain kirjattu erikseen ylös mihinkään. On tosin suhteellisen yleinen käytäntö, että tutkinta-apuun laitetaan mukaan valmiita kysymyksiä ja seikkoja, jotka varsinainen tutkija haluaa huomioiduiksi kuulustelussa.

¹⁴⁵ HE 14/1985 vp, s. 26.

¹⁴⁶ Rantaeskola – Halme 2014, s. 192. Ks. myös AOKS 1.7.2014 dno OKV/1462/1/2012. Päätöksessä katsottiin ”olevan jossain määrin ymmärrettävää” kuulla puhelimitse laajassa WinCapita-tutkinnassa törkeään petokseen ja rahankeräysrikokseen epäiltyä esitutkinnan joutuisuusvaatimusten vuoksi, vaikka muutoin tuolloisen lainsäädännön mukaan kuuleminen puhelimitse ei ollutkaan mahdollista epäillyn kohdalla kyseisenlaisissa vakavissa rikosepäilyissä. Tällä hetkellä tapaus ratkaistaisiin yleisesti haitta- ja luotettavuusarvioinnilla.

siirtovälineellä hyvin asian hoitamiseen.¹⁴⁷ Sama koskee myös ETL 3:10:n mukaisia rajoittamisesityksiä edeltäviä kuulemisia. Lisäksi voidaan mainita ROL 5 a luvun mukainen kirjallinen menettely, jossa lähtökohtana on epäillyn tunnustaminen ja lainsäätäjän tarkoituksena on ollut lisätä nimenomaisesti rikosasioiden käsittelyjen joutuisuutta.¹⁴⁸

Tulee myös huomioida, että ETL 3:11.1:n lisäksi säännöksessä säädetään myös lapsen tekemäksi epäillyn rikoksen tai rikollisen teon esitutkinnan toimittamisajasta. Alle 18-vuotiaan rikoksesta epäillyn ja alle 15-vuotiaan rikollisen tekoon epäillyn tutkinta tulee toimittaa kiireellisesti (ETL 3:11.2).¹⁴⁹ Jos tutkija katsoo kuulustelun tiedonsiirtovälineellä olevan mahdollista, voi se olla toimiva vaihtoehto rikosprosessin joutuisuusvaatimuksen näkökulmasta.

4.6 Kuulustelukertomuksen autenttisuus

Autenttisuutta arvioitaessa voidaan kiinnittää huomiota tapoihin, joilla kuulustelukertomus taltioidaan poliisin toimesta ja toisaalta tarkastetaan kuultavan toimesta. Autenttisin vaihtoehto on tilanne, jossa kuulustelukertomus tallennetaan ääni- ja kuvatallenteeseen. Tällöin videolta ja litteroidusta kertomuksesta välittyä tarkkaan se, mitä kuultava on tilanteessa lausunut ja millaiset hänen reaktionsa ovat olleet. Näissä on kyse joko ETL 9:4:n tai ETL 9:3:n mukaisista tapauksista.

Jos käytetään perinteistä kuulustelutapaa, jossa poliisi kirjaa ylös kuultavan kertomuksen, on tällä selkeä vaikutus kuulustelupöytäkirjan sisältöön. Voidaan esimerkiksi kysyä, osaako ja pystyykö poliisi kirjaamaan kuultavan vapaan kerronnan autenttisesti ylös ja kuinka paljon kertomukseen sekoittuu poliisin omia ajatuksia ja hypoteeseja.¹⁵⁰ Tuleekin huomioida, että kuulustelu henkilökohtaisesti läsnä ollen ei suoraan tee kuulustelu-

¹⁴⁷ Vaikka sovittelussa ei päästäisikään yhteisymmärrykseen, voidaan kyseisten kuulustelujen perusteella kasata esitutkintapöytäkirja ja lähettää se syyttäjälle. Käytännössä näissä tapauksissa esitutkintapöytäkirjan voi lähettää syyttäjälle jo silloin, kun asia lähetetään sovitteluun.

¹⁴⁸ HE 271/2004 vp, s. 22.

¹⁴⁹ Laillisuusvalvoja on katsonut, että myös alle 18-vuotiaaseen kohdistunut rikos tuli tutkia kiireellisesti, ja onkin esittänyt sen ottamista mukaan lainsäädäntöön. Ks. EOA 2.9.2020 dnro EOAK/5625/2020.

¹⁵⁰ Ks. Jönssön 1988, s. 57. Verratessaan kuulustelutilannetta kuulustelupöytäkirjoihin Jönssön havaitsi, että pöytäkirjaan kirjatuiista tiedoista karkeasti runsas kolmasosa oli peräisin suoraan epäillyn sanomista ja noin viidesosa epäillyn vastauksista poliisin avoimiin kysymyksiin. Tämän lisäksi jopa puolessa tiedon lähteenä oli vain poliisi. Niin kuin Jönssön toteaa, kuulustelupöytäkirjassa on enemmänkin kyseessä poliisin tulkinta epäillyn

kertomuksesta autenttisempaa verrattuna tiedonsiirtovälineellä tapahtuvaan kuulusteluun.

Mahdollisuuden tarkistaa ja korjata kuulustelu ETL 9:2:n mukaisesti voidaan katsoa olevan lähtökohtaisesti varmempaa henkilökohtaisesti läsnä ollen kuultaessa.¹⁵¹ Puhelinkuulustelussa tulee soveltaa ETL 9:2.1:n mukaista tapaa lukea kuulustelupöytäkirjan tiedot sekä varsinainen kertomus ääneen kuulusteltavalle, minkä jälkeen hänellä on mahdollisuus ottaa kantaa mahdolliseen korjaustarpeeseen. Mikään ei kuitenkaan estä lähettämästä puhelimitse suoritettua kuulustelukertomusta sähköpostitse tarkistettavaksi. Tällöin kuultavalla voidaan katsoa olleen jopa paremmat mahdollisuudet tarkistaa kuulustelun sisältö kuin läsnä ollen kuultaessa, koska tarkistamiselle jää normaalia kuulustelutilannetta pidempi aika.¹⁵² Sama koskee tilannetta, jossa puhelinkuulustelu tallennettaisiin ja litteroitaisiin sellaisenaan.¹⁵³ Tätä ei kuitenkaan oteta huomioon RL 15:2:n sääntelyssä, jossa tiedonsiirtovälinekuulustelut on jätetty sääntelyn ulkopuolelle nimenomaan tarkastusoikeuteen liittyen.¹⁵⁴

Ei olekaan harvinaista, että kuultava vetoaa myös henkilökohtaisesti läsnä ollen tapahtuneen kuulustelun kohdalla siihen, että hänet on ymmärretty väärin tai että hän ei ole syystä tai toisesta tarkastanut kertomusta riittävällä tavalla kuulustelutilanteessa.¹⁵⁵ Selkeästi oleellisempana voidaankin pitää kuulustelutaktista näkökulmaa suhteessa kertomuksen tarkastamisoikeuteen. Väärinymmärrysten välttämiseksi kuulustelija voi kuultavan vapaan kerronnan jälkeen painottaa useammilla yksityiskohtia sisältävillä lisäksymyksillä tärkeimpiä tietoja ja sitä, että kuultava on varmuudella ymmärtänyt, mitä on poliisille kuulustelussa kertonut. Tällöin

kertomuksesta. Ks. kritiikistä myös Fredman 2018, s. 499. Kuulusteltavien kokemuksista kertomuksen autenttisuuteen liittyen ks. Karstinen 1998, s. 131–133.

¹⁵¹ Tässäkin suhteessa tilanne on muuttunut vuosien saatossa. Siinä missä vielä ennen 2000-luvun taitetta osa kuulusteluista naputeltiin kirjoituskoneella, kirjataan kuulustelut nykyään tietokoneella ja kertomuksen jälkikäteinen korjaaminen on helpompaa.

¹⁵² Lisäksi voi olla paikallaan lähettää lopullinen kuulusteluversio vielä kuultavalle itselleen, jolloin molemmille osapuolille jää versio korjatusta kuulustelusta. Tämä estää väitteitä siitä, että tutkija olisi muuttanut vielä omatoimisesti kuulustelukertomusta. Vaihtoehtona voi olla myös allekirjoittaa kuulustelukertomus myöhemmin poliisiasemalla.

¹⁵³ Puhelinkuulusteluja ei yleensä tallenneta, ja ETL 9:3:ssä puhutaan kuva- ja äänitallenteesta. Ei kuitenkaan ole estettä tallentaa puhelinkuulustelua, jos kuultavalle vain ilmoitetaan tästä. Näin myös Fredman ym. 2020, s. 444–445.

¹⁵⁴ HE 14/1985 vp, s. 27 ja 75–76.

¹⁵⁵ Ks. esimerkiksi Lindstedt 1990, s. 37, jossa lainataan tutkijan kertomusta seuraavasti: ”Vaikka se kuulusteltava allekirjoittaa kertomuksensa, niin eihän se siinä hermostuksissaan sanamuotoon niin kiinnitä huomiota, panee nimensä siihen, varsinkin kun sanotaan, että pääset pois.” Ks. myös Karstinen 1998, s. 138, jonka mukaan kuultavat eivät yleensä jaksa tarkistaa kertomusta.

vetoaminen tuomioistuimessa siihen, että on ymmärtänyt kuulustelutilanteessa jotain väärin tai ei ole tarkastanut riittävän huolellisesti kertomusta, on selvästi epäuskottavampaa.¹⁵⁶

4.7 Kuulustelukertomuksen merkittävyys

Kuulustelukertomuksen merkittävyys liittyy siihen, millainen esitutkintaa ohjaava merkitys ja näyttöarvo kertomuksella on rikosprosessissa. Tämä taas linkittyy vahvasti kuultavan asemaan, mutta myös siihen, millaista tietoa hänellä on tapahtumista ja millainen suhde hänellä on asianosaisiin. Lisäksi arviointiin vaikuttaa se, kuinka vakavasta rikosepäilystä on kyse.¹⁵⁷ Merkittävyyden kohdalla voidaan nostaa esille myös varsinaisten kuulustelujen vähäiset täydentämiset, jotka on sallittu jo pidemmän aikaa tiedonsiirtovälineellä.

Asianomistajaa koskeva kuulustelu tiedonsiirtovälineellä on ollut yleensä mahdollista niissä tapauksissa, joissa asianomistaja ei ole nähnyt itse tekoa tai ei muutoin pysty antamaan rikosepäilystä lisätietoja.¹⁵⁸ Mitä vähemmän asianomistajalla on itse tutkittavaa asiaa selventävää tietoa, sitä todennäköisemmin hänet voidaan kuulla tiedonsiirtovälineellä. Jos henkilö voi kieltäytyä todistamasta tai hän on velvollinen olemaan vaiti, ei kuulustelua tarvitse lähtökohtaisesti suorittaa.¹⁵⁹ Jos kyse on sana sanaan vastaan-tilanteesta ja kyseessä on vakava rikosepäily, on asianomistajan kuulustelukertomuksella yleensä merkittävä rooli.¹⁶⁰ Tällöin lähtökohtana voidaan pitää kuulemista henkilökohtaisesti, joskin tällöinkään tiedonsiirtovälineellä suoritettavaa kuulustelua ei tarvitse sulkea pois vaihtoehtoista.

¹⁵⁶ Mahdollisimman yksityiskohtaisilla lisäkysymyksillä on selkeä vaikutus todistusharkintaan tuomioistuimessa. Ks. esimerkiksi Pölönen 2003, s. 126, joka toteaa, että mitä laajemmin asiasta on esitutkinnassa kysytty, sitä enemmän kertomuksella on merkitystä todistusharkinnassa. Ks. myös KKO 2013:96 kohta 8.

¹⁵⁷ Aikaisemmin kuulustelu tiedonsiirtovälineellä on esimerkiksi ollut rajattu jossain tapauksissa vain vähäisiin rikoksiin. Tällä hetkellä ei kuitenkaan voida implisiittisesti rajata pois kuulusteluja tiedonsiirtovälineellä vakavissa rikoksissa, koska tarkastelu tulee tehdä haitta- ja luotettavuusarvioinnin perusteella.

¹⁵⁸ Asianomistaja on myös mahdollista jättää kokonaan kuulematta ETL 7:2:n perusteella, jos hän on antanut tarvittavat tiedot rikosilmoitusta tehdessään.

¹⁵⁹ Kyse voi olla esimerkiksi läheiskriminointisuojaan (OK 17:17–18) liittyvästä esitutkinnasta, jossa vanhempi ei halua todistaa lastaan vastaan. Sama koskee myös esimerkiksi OK 17:20:n mukaista lähdesuojatilannetta. Vaitiolovelvollisuus taas voi koskea esimerkiksi pappia (OK 17:16) tai valtiosalaisuuksia (OK 17:10). Näissä kieltäytyminen ja sen peruste voidaan ottaa vastaan tiedonsiirtovälineellä.

¹⁶⁰ Tällaisia rikoksia ovat esimerkiksi seksuaali- ja läheisväkivaltarikokset.

Todistajan kohdalla sääntely on painottanut pitkään pelkkää henkilökohtaisesti läsnä olleen kuulustelua.¹⁶¹ Tämä tyhjentyi pitkälti siihen, että positiivisen totuusvelvollisuuden katsottiin vaativan kuulustelua henkilökohtaisesti. Lähtökohtana voidaan edelleenkin pitää, että mitä vakavam-
masta rikoksesta on kyse ja mitä merkittävämpi näyttöarvo todistajan kertomuksella on, sitä todennäköisemmin hänet tulisi kuulla henkilökohtaisesti RL 15:2:n vaikutukseen perustuen. Toisaalta kyseisen säännöksen merkitystä ei pidä myöskään ylikorostaa, ja on mahdollista kuulla todistaa tiedonsiirtovälineellä myös vakavissa rikoksissa, jos se käy päinsä haittata ja tutkinnan luotettavuutta vaarantamatta.¹⁶² Arviointi RL 15:2:n vaikutuksesta perustuu merkittävyyden lisäksi kertomuksen uskottavuuteen, joten palaan siihen vielä tarkemmin seuraavassa jaksossa.¹⁶³

Rikoksesta epäillyn kohdalla kuulustelukertomuksen merkittävyys korostuu lähinnä niissä tilanteissa, joissa hän tunnustaa rikoksen tai tarjoaa vaihtoehdoisen kertomuksen rikosilmoituksen tapahtumankuvaukseen verrattuna.¹⁶⁴ Tunnustus oli aikaisemmin suuremmassa roolissa, koska poliisin muut tutkintakeinot olivat heikohkoja. Nykyään tekninen rikostutkinta ja erilaiset salaiset pakkokeinot ovat saaneet entistä enemmän jalansijaa. Rikoksesta epäillyn kuulustelukertomuksen merkittävyyttä vähentääkin osaltaan se, että näyttö ei voi perustua pelkkään tunnustukseen, ellei kyse ole lievistä rikoksista.¹⁶⁵ Tutkinnan luotettavuuteen vaikuttaa myös se, onko tunnustus ollut vapaaehtoinen.¹⁶⁶ Tuomioistuimien tekee OK 17:5.3:n mukaisesti pääkäsittelyssä harkinnan sen suhteen, mikä vaikutus tunnustuksella tai tunnustuksen peruuttamisella on todisteena.¹⁶⁷

¹⁶¹ Erityisesti syyllisyyskysymyksen kannalta merkittäviä lausumia ei todistajalta ole aikaisemmin katsottu voitavan ottaa puhelimitse. Ks. esimerkiksi Helminen – Lehtola – Virolainen 1988, s. 147.

¹⁶² Jos tapahtumienkulusta on jo muuta painavaa näyttöä, sitä vähäisempi arvo kuulustelulla voidaan katsoa olevan. Esimerkkinä tilanne, jossa tapahtumista on valvontatallenne tai tapahtumaan on kuultu jo muita todistajia, jotka kertovat tapahtumista samansuuntaisesti.

¹⁶³ Korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä on katsottu, että vaikka epäillyllä ei ole totuusvelvollisuutta, ei lausunnon uskottavuutta voida asettaa vähemmän uskottavaksi kuin asianomistajan totuusvelvollisuuden nojalla antamaan lausuntoa. Ks. KKO 2013:96 kohta 7.

¹⁶⁴ Ks. KKO 2020:84, jossa todetaan, että epäillyn esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä antamat lausumat ovat lähtökohtaisesti näyttöarvoltaan vaikeudesta merkittävämpiä. Jos rikoksesta epäilty tarjoaa vaihtoehdoisen tapahtumankulun, syyttäjän tulee esittää painoarvoltaan huomattavaa todistelua syytteen menestymiseksi.

¹⁶⁵ Ks. esimerkiksi Helenius – Linna 2021, s. 457.

¹⁶⁶ Helminen – Lehtola – Virolainen 1988, s. 147.

¹⁶⁷ Ks. tarkemmin esitutkinnassa annetun tunnustuksen peruutuksen arvioinnista tuomioistuimissa Pölönen – Tapanila 2015, s. 357–364.

Oikeuskirjallisuudessa esitetään edelleen näkemyksiä, että tiedonsiirtovälineet olisivat lähtökohtaisesti ongelmallisia rikoksesta epäillyn kuulusteluissa. Esimerkiksi vuoden 2020 Esitutkinta- ja pakkokeinot -teoksessa viitataan laillisuusvalvojan ratkaisuihin vuosilta 1991 ja 2000.¹⁶⁸ Molemmissa oli kyse puhelinkuulustelusta, jossa epäillyt olivat kiistäneet tapahtumienkulun, minkä lisäksi toisessa ei ollut kyse merkitykseltään vähäisestä asiasta. Teoksessa todetaan, että ”jos epäiltyä ei kuulustella henkilökohtaisesti, saattaa syntyä ongelmia, mikä käy ilmi seuraavista kanteluratkaisuista”.¹⁶⁹

Vuoden 2014 uudistuksen jälkeen kyseisistä asioista etenkin epäillyn kiistäminen ei ole enää ollut suoraan kuulustelutapaa rajoittava tekijä. Laillisuusvalvoja oli kiinnittänyt huomiota nimenomaisesti vanhan esitutkintalain 22 §:n rajoitukseen kuulla tapahtumien kulun kiistävästä epäiltyä tiedonsiirtovälineellä. Toisessa tapauksessa oli arvioitu myös asian vähäisyyden merkitystä, mutta myös tämä rajoitus poistui vuoden 2014 uudistuksessa. Paradoksaalisesti voidaan katsoa, että tilanne on kääntynyt nimenomaan toisinpäin. Mitä vähemmän epäillyllä on lausuttavaa, sitä todennäköisemmin häntä voi kuulla myös vakavassa rikosasiassa tiedonsiirtovälineellä.¹⁷⁰

Rikoksesta epäillyn kohdalla haitan ja luotettavuuden arviointi kulminoituu hyvin pitkälti siihen, että kertomukseen voidaan vedota OK 17:47.2:n mukaisessa tilanteessa, kun epäilty peruuttaa tunnustuksen tai muuttaa kertomusta.¹⁷¹ Jotta kertomukseen voidaan vedota pääkäsitelyssä, korostuu se, että epäillyn oikeudet ja velvollisuudet sekä erilaisten muotomääräysten noudattaminen on toteutunut esitutkinnassa kuulustelutavasta riippumatta täysimääräisinä.¹⁷² Tulkintaongelmia suhteessa henkilökohtaisesti läsnä olevan kuulusteluun syntyy lähinnä niissä tapauksissa, joissa rikoksesta epäilty vetoaa muihin haitta- ja luotettavuusarviointiin vaikuttaviin seikkoihin.¹⁷³ Jos arviointi on tehty oikein, on myös tiedonsiirtovälineellä tapahtuvassa kuulustelussa annettu tunnustus pätevä.

¹⁶⁸ Fredman ym. 2020, s. 473.

¹⁶⁹ Todettakoon, että tämä sama näkemys on esitetty jo vuoden 2002 teoksessa ja toistettu sen jälkeen vuosien 2005, 2012, 2014 ja 2020 laitoksissa, vaikka lainsäädäntö on muuttunut koko ajan sallivampaan suuntaan. Ks. Helminen – Lehtola – Virolainen 2002, s. 288–289.

¹⁷⁰ Ks. HE 222/2010 vp, s. 56–57, jossa todetaan, että tiedonsiirtovälineellä tapahtuvan kuulustelutavan valinta korostuu asioissa, joissa epäillyllä ei ole juurikaan lausuttavaa.

¹⁷¹ Ks. tunnustuksen peruuttamisen vaikutuksista KKO 2020:84, KKO 2020:61 ja KKO 2000:35.

¹⁷² Korostunut merkitys on esimerkiksi puolustautumisosoikeudella. Ks. näihin liittyen KKO 2012:45 ja KKO 2016:76. Ks. myös Fredman ym 2020, s. 359–361.

¹⁷³ On myös huomioitava, että jos kyse on vakavasta rikoksesta, otetaan epäilty yleensä

4.8 Kuulustelukertomuksen uskottavuus

Tiedonsiirtovälineellä suoritettujen kuulustelukertomuksen uskottavuutta voidaan arvioida ensinnäkin kuultavan rikosprosessuaalisen aseman perusteella. Arviointia voidaan tehdä RL 15:2:n sääntelyn perusteella, jota ei sovelleta rikoksesta epäiltyyn ja joka vaikuttaa asianomistajaankin vain osittain.¹⁷⁴ Asianomistajaa on lisäksi oikeuskäytännössä ja oikeuskirjallisuudessa pidetty yhtä epäluotettavana tai luotettavana kuin epäiltyäkin, koska molemmilla on henkilökohtainen intressi asiassa.¹⁷⁵ Kuulustelukertomuksen uskottavuuden arviointiin liittyykin enemmän kertomishalukkuus, mutta myös kuultavan kyky kertoa totuudenmukaisesti tapahtumista. Tämän lisäksi voidaan mainita kuulustelijan kyky arvioida kuultavan sanattoman viestinnän perusteella kertomuksen uskottavuutta. Tältä osin todistajapsykologia on vasta viime vuosikymmeninä tuottanut mielenkiintoisia tutkimustuloksia, joita lainsäädännössä on otettu heikohkosti huomioon.

Vaikka RL 15:2:n rangaistusuhka ei toteudu tiedonsiirtovälineellä tapahtuvassa kuulustelussa, ei tämä kuitenkaan tarkoita sitä, että asianomistaja ja todistaja voisivat vapaasti valehdella tiedonsiirtovälineellä suoritettavassa kuulustelussa. Käytännössä kuulustelun paikkansapitävyyttä ei tulisi arvioida pelkkää RL 15:2:n sääntelyä vasten. Rikoksesta epäillyn kohdalla säännöstä ei voi soveltaa, joten kuulustelutavalla ei ole tältä osin vaikutusta.

Kuulustelutavasta riippumatta asianosaisia ja todistajaa koskee RL 15:6:n mukainen väärän ilmiannon rangaistusuhka, joka on säännöksenä varsin samanlainen kuin perätön lausuma.¹⁷⁶ Kuultava ei voi tiedonsiirtovälineenkään välityksellä esittää valheellisia väitteitä eri henkilöiden toimintaan liittyen, jos se aiheuttaa vaaran, että kyseinen henkilö joutuu poliisin pakkokeinojen kohteeksi. Tunnusmerkistö voi täytyä myös silloin, kun

kiinni eikä kysymystä varsinaisen kuulustelun suorittamisesta tiedonsiirtovälineellä tarvitse arvioida.

¹⁷⁴ ETL 7:6:n mukaisesti asianomistajan on pysyttävä totuudessa tehdessään selkoa tutkittavasta asiasta ja vastatessaan esitettyihin kysymyksiin. Asianomistajalla on niin sanottu negatiivinen totuusvelvollisuus, jonka mukaan kaiken, mitä hän kertoo, on oltava totta. Todistajan kohdalla taas puhutaan positiivisesta totuusvelvollisuudesta, jonka mukaan todistajan tulee kertoa kaikki asiasta tiedossaan olevat seikat mitään salaamatta.

¹⁷⁵ Oikeuskäytännössä on todettu, ettei syytetyn lausunnon uskottavuutta voida asettaa vähemmän uskottavaksi kuin asianomistajan totuusvelvollisuuden nojalla antamaan lausuntoa. Ks. KKO 2013:96 kohta 7. Asianomistajaa on pidetty rikoksesta epäillyn ohella epäluotettavana tietolähteenä, koska molemmilla on oma intressi asiassa, jolloin tosiseikoista kerrotaan helposti itselle mahdollisimman edullisella tavalla. Ks. Jokela 2018, s. 642–643.

¹⁷⁶ HE 6/1997 vp, s. 19.

ilmiantaja liittää osittain totuudenmukaisiin tietoihin valheelliseksi tietämiään osia. Asianomistaja tai todistaja voi esimerkiksi valheellisesti kertoa epäillyn käyttäneen varkausrikoksessa väkivaltaa tai uhkausta.¹⁷⁷ Tällöin rikosnimike voi vaihtua ryöstöksi ja aiheuttaa konkreettisemmän vaaran pakkokeinojen kohteeksi joutumiselle.

Asemasta riippumatta tiedonsiirtovälineellä tapahtuvassa kuulustelussa voi täytyä RL 24:9:n mukainen kunnianloukkauksen tunnusmerkistö.¹⁷⁸ Asianomistaja ei voi valehdella anastetun omaisuuden määrästä, koska kyseeseen voi tulla RL 36:1:n mukainen petos.¹⁷⁹ Kuulustelua ei siten tarvitse välttämättä suorittaa henkilökohtaisesti läsnä ollen, vaikka vahinko olisi huomattava.¹⁸⁰ Lisäksi asianomistajaa ja todistajaa koskee RL 15:13.1,2:n mukainen itsekriminointisuojaaja ilmentävä rajoitussäännös kuulustelutavasta riippumatta. Säännöksen mukaan asianomistajan tai todistajan ei tarvitse pysyä totuudessa, jos se on mahdotonta ilman vaaraa joutua vastuuseen omasta rikoksesta tai siihen rinnastettavasta lainvastaisesta teosta.

Käytännössä on tyypillisempää, että jos asianomistaja tai todistaja ei syystä taikka toisesta halua kertoa tapahtumista totuudenmukaisesti, heittäytyy hän ainakin osittain muistamattomaksi tai kertoo tapahtumista muutoin sekavasti. Tällöin voi olla mahdotonta sanoa, puhuuko kuultava totta vai ei.¹⁸¹ Kyse on lähinnä siitä, saako poliisi suostuteltua henkilön puhumaan asiasta avoimesti vai ei. Tällaisia tapauksia voivat olla esimerkiksi tilanteet, joissa seksuaalirikoksen uhri kieltäytyy puhumasta tapauksesta mitään, koska ei halua sitä selvitetävän. Sama koskee myös järjestäytyneen rikollisryhmän jäsenen pahoinpitelyn uhriksi joutunutta asianomistajaa tai alaikäistä ryöstön uhria, joka ei halua selvittää asiaa koston pelossa.

¹⁷⁷ Ks. HE 6/1997 vp, s. 34.

¹⁷⁸ Jos väärä ilmianto on esimerkiksi heti havaittu poliisin toimesta perättömäksi, voi kyseeseen tulla vain kunnianloukkaus. Ks. HE 6/1997 vp, s. 35. Ks. myös Viljanen 2001, s. 1016–1017.

¹⁷⁹ HE 6/1997 vp, s. 34.

¹⁸⁰ Vrt. Fredman ym. 2020, s. 444, jossa he toteavat, että jo vähänkään huomattavamman vahingon määrän selvittäminen vaatii kuulustelua henkilökohtaisesti läsnä ollen. Käytännössä tähän ei siis ole suoraa tarvetta, jos kyse on pelkästä korvauksien selvittelystä. Tämä sen takia, että petos täytyy myös ilmoittamalla valheellisesti tiedonsiirtovälineellä vahinkojen määrästä. Voidaan myös todeta, että asianomistaja toimittaa yleensä erikseen kirjallisesti laskelman kustannuksista esimerkiksi sähköpostilla ja tämä korkeintaan vahvistetaan kuulustelukertomuksessa.

¹⁸¹ Ks. Jonkka 1998, s. 1259. Jonkka toteaa, että esimerkiksi todistajan kertomuksen luotettavuutta tai jonkin jäljen merkitystä todisteena ei voida arvioida oikeudellisin kriteerein. Todisteet arvioidaan kokemussääntöjen ja aputositseikkojen avulla.

Kuultavan tahtoon kertoa asioista liittyy myös se, onko kuultavaa painostettu tai ohjattu kertomaan kuulustelussa tiettyjä asioita. Henkilökohtaisesti läsnä ollen kuultaessa tämän arviointi perustuu kuultavan käyttäytymisen ja kertomuksen arviointiin, mutta tiedonsiirtovälineellä tapahtuvalla kuulemisella ulkopuolisten voi olla mahdollista vaikuttaa reaaliaikaisesti kuulustelukertomukseen. Tällainen tilanne voi realisoitua esimerkiksi läheisväkivaltarikoksissa.¹⁸² Toisaalta tätä vaikuttamista voidaan tehdä jo ennen kuulustelua, mutta myös sen jälkeen ennen tuomioistuimen käsitteilyä.¹⁸³

Kuultavan kertomishalukkuuden lisäksi kuulustelukertomuksen uskottavuuteen liittyy kyky kertoa asioista. Oikeuskirjallisuudessa on todettu, että yleensä välittömästi tapahtumapaikalla tai pian tapahtuman jälkeen pidettyä todistajankuulustelua pidetään luotettavimpana, koska kuulusteltavan mielikuvat ja muistikuvat tapahtumista eivät vielä ole ehtineet sekoittua. Tästä seuraa loogisesti se, että esitutkinnassa annettu kertomus on lähtökohtaisesti luotettavampi kuin käräjäoikeudessa annettu kertomus, joka taas on luotettavampi kuin mahdollisesti myöhemmin muutoksenhakuasteissa annettu kertomus. Tähän vaikuttavat kuitenkin kuulustelutapa, asiasta käydyt keskustelut myöhemmin ja se, kuinka muistiin painuvasta tapauksesta on ollut kyse.¹⁸⁴

Vaikka henkilö haluaisi kertoa kaikesta mahdollisimman totuudenmukaisesti, ei se välttämättä onnistu. Ihmisen muistamiskykyyn liittyy joukko virhelähteitä ja epävarmuustekijöitä. Kertomus voi olla uskottava, mutta se on saattanut syntyä esimerkiksi havainnoinnin epäonnistumisen, mielikuvituksen, puutteellisen muistamisen, johdattelun, toistuvien kuulustelujen, muistikuvien muuttumisen, muualta saatujen vaikutelmien (eli valemuistojen) tai jopa suoranaisen valehtelun seurauksena.¹⁸⁵ Oma roolinsa on myös sillä, minkä ikäinen kuultava on.¹⁸⁶

¹⁸² Ks. NBC News 2021, jossa kerrotaan ZOOM-palvelussa käydyistä oikeudenkäynnistä. Tapauksessa syyttäjä huomasi, että tyttöystävänsä pahoinpitelystä epäilty mies, joka oli myös määrätty olemaan ottamatta yhteyttä naiseen, olikin samassa asunnossa naisen kanssa.

¹⁸³ Sama koskee myös poliisiin kohdistuvia painostusväitteitä. Vaikka kuulustelu videoitaisiin, voi kuultava väittää, että poliisi on painostanut häntä ennen kuulustelua.

¹⁸⁴ Jokela 2018, s. 665. Ks. myös Oikeusministeriö 2020, s. 27. Monesti kuultavat toteavat esimerkiksi hovioikeudessa, että muistivat tapahtumat paremmin esitutkinnassa tai käräjäoikeudessa. Lisäksi tuossa vaiheessa on riski, että erilaiset virhelähteet, kuten muiden kertomukset, median uutisointi tai muut seikat, ovat voineet sekoittaa kertomusta selvästi.

¹⁸⁵ Väisänen – Korkman 2014, s. 721. Ks. todistajakertomuksen painoarvosta Jonkka 1993, s. 58–59, jossa todetaan, että käytännössä todistajakertomukselle annetaan enemmän painoarvoa kuin sille todistajanpsykologian mukaan olisi syytä antaa.

¹⁸⁶ Ks. lapsen kuulemisesta oikeuspsykologian kannalta kokonaisuudessaan Haapasalo

Kuulustelukertomuksen uskottavuuden arviointiin on liittynyt jo pitkään toteamus siitä, että läsnä ollen kuultaessa on mahdollisuus tehdä paremmin havaintoja kuultavan ilmeistä ja eleistä kuin tiedonsiirtovälineillä kuultaessa.¹⁸⁷ On varmasti totta, että esimerkiksi puhelinkuulustelun pelkkään äänensävyyn ja sanavalintoihin perustuva arviointi on heikompaa kuin havainnointimahdollisuudet henkilökohtaisesti läsnä ollen kuultaessa. Puhumattakaan sähköpostitse tapahtuvasta kuulustelusta. Eri asia kuitenkin on, ovatko nämä havainnot oikeita ja mikä merkitys havainnoilla on kuulustelun funktioiden kannalta, vaikka ne olisivat oikeita.

Tutkimusten mukaan valehtelevilla ihmisillä on havaittu enemmän muun muassa äänellistä hermostuneisuutta, sanattoman ja sanallisen viestinnän ristiriitoja, silmien räpyttelyä, viivyttelyä sekä erilaista epäröintiä ennen vastauksen antamista.¹⁸⁸ Yhtä lailla kyseinen käytös voi kuitenkin johtua myös jännityksestä ja ahdistuneisuudesta.¹⁸⁹ Kuultavan ulkoinen varmuus ei myöskään ole tae totuuden puhumisesta.¹⁹⁰ Tutkimuksissa on myös todettu, että jos arviointi suoritetaan sanattomasta viestinnästä ilman erilaisia analyysejä helpottavia apuvälineitä, keskimäärin vain 54 prosentissa tapauksista onnistutaan erottamaan valhe totuudesta. Käytännössä tämä tarkoittaa yhtä hyvää varmuutta kuin kolikon heitossa.¹⁹¹

Tilannetta ei muuta se, että poliisi oikeasti havaitsisi kuultavan valehtelevan. Poliisi ei voi kirjata kertomukseen, että kuultava selvästi valehtelee, vaikka tutkija tekisi tiettyjä havaintoja kuultavan ilmeistä ja eleistä.¹⁹² Poliisi ei voi ETL 7:5:n takia esimerkiksi vaikuttaa kuultavan ratkaisuvapauteen tai tahdonvoimaan saati uhata tätä, vaikka huomaisi tämän selvästi valehtelevan. Sanattomasta viestinnästä tehtävillä havainnoilla onkin enemmän tutkintaa ohjaavaa kuin näytöllistä merkitystä esitutkinnassa.¹⁹³

2000.

¹⁸⁷ Ks. Helminen – Lehtola – Virolainen 1988, s. 147, jonka mukaan tiedonsiirtovälineellä tapahtuvassa kuulustelussa on vaikea ottaa huomioon kuulustelupsykologiset näkökulmat. Ks. myös Haapasalo – Kiesiläinen – Niemi-Kiesiläinen 2000, s. 121, jossa todetaan, että pelkkää puhelinkuulemista tuomioistuimessa on pidetty puutteellisena, koska eleet ja ilmeet puuttuvat. Ilman ei-kielellistä viestintää sanoma voi jäädä tulkinnanvaraiseksi tai vaillinaiseksi.

¹⁸⁸ Ellonen – Karsinen – Nykänen 1996, s. 29.

¹⁸⁹ Haapasalo 2008, s. 171.

¹⁹⁰ Autio – Karjala 2011, s. 80.

¹⁹¹ Ks. Vrij – Meissner – Kassin 2015, s. 2–3.

¹⁹² Poliisi voi kuitenkin muistuttaa asianomistajaa ja todistajaa totuusvelvollisuudesta. Tosin todistajakaan ei voi pakottaa poliisin keinoin kertomaan asiasta esitutkinnassa, vaan todistaja tulee viedä ETL 7:9:n mukaisesti tuomioistuimeen kuultavaksi.

¹⁹³ Jos kuulustelija havaitsee sanattoman viestinnän perusteella kuultavan valehtelevan tai olevan muutoin epävarma, voi kuulustelija ohjata kuulustelua tiettyyn suuntaan kysymyksillään.

Esitutkinnassa kertomuksen uskottavuusarviointi onkin erilaisessa roolissa kuin tuomioistuimessa.¹⁹⁴ Jos kuulustelukertomusta joudutaan käyttämään todisteena, ei sanatonta viestintää kuulustelutilanteessa voida arvioida jälkikäteen, jos kuulustelua ei ole tallennettu ja esitetä erikseen oikeudessa. Oleellista on vain se, mitä on päätytty kirjattavaksi kertomukseen, ei se, miten kuultava on ilmehtinyt tai elehtinyt kuulustelun aikana.¹⁹⁵

Käytännössä huomattavasti suurempi merkitys uskottavuusarvioinnissa on sillä, miten kuultavan kertomus näyttäytyy vertailussa muiden kuulustelukertomuksiin, tekniseen todisteluun ja muihin esitutkinnassa ilmenneisiin seikkoihin. Jos tiedonsiirtovälineellä tapahtuvassa kuulemisessa herää epäily kertomuksen uskottavuudesta, poliisin tulee ensisijaisesti muistuttaa asianomistajaa tai todistajaa totuusvelvollisuudesta ja suorittaa kuulustelu tarvittaessa henkilökohtaisesti läsnä ollen.¹⁹⁶ Rikoksesta epäillyn kohdalla kuulemistavalla ei ole tällöinkään suurempaa merkitystä, koska hänen ei ole pakko puhua totta henkilökohtaisesti läsnä ollen kuultaessakaan. Kyseisen säännöksen soveltaminen onkin kovin harvinaista, kun ottaa huomioon, että kuulustelujen määrät lasketaan vuosittain sadoissa tuhansissa.¹⁹⁷ Siihen nähden perättömästä lausumasta viranomaismenettelyssä annettujen tuomioiden määrä on minimaalinen, koska vuoden 2014 jälkeen

¹⁹⁴ Ks. todistusharkinnasta yleisesti Virolainen – Martikainen 2010, s. 272–273. Ks. myös KKO 2007:82, jossa arvioitiin asianomistajan kertomuksen luotettavuutta. Tapauksessa asianomistaja oli antanut alustavassa puhutuksessa ja kuulustelussa erilaiset kertomukset eikä häntä oltu kuultu käräjäoikeudessa. Käräjäoikeus oli uskonut alustavan puhutuksen pitäneen paikkansa, ja asianomistaja oli pelon takia antanut varsinaisessa kuulustelussa toisenlaisen kertomuksen. Asianomistajaa oli kuultu hovioikeudessa puhelimitse, ja hänen kertomuksensa oli ollut välttelevä. Uskottavuuden arvioiminen olisi KKO:n mukaan edellyttänyt henkilökohtaista kuulemistä.

¹⁹⁵ Poikkeuksen tekee ETL 9:4:n mukainen kuuleminen, jossa tallennetta käytetään todisteena. Esimerkiksi lapsen videokuulemisen litterointeihin on hyvä kirjata ylös lapsen reaktiot, jos tallennetta ei katsota erikseen oikeudessa.

¹⁹⁶ Vaikka asianomistaja olisi valehdellut kuulustelussa, on hänellä RL 15:13.1.1:n perusteella mahdollisuus oikaista lausumansa ennen kuulustelun päättymistä, jolloin RL 15:2:ää ei sovelleta. Sama koskee myös todistajaa, joka oikaisee lausumaansa tai ilmaisee salaa-mansa seikan. Tämän takia ei ole tarvetta heti valehtelua epäiltäessä kutsua asianomistajaa tai todistajaa poliisiasemalle kuultavaksi, vaan antaa jo tiedonsiirtovälineellä tapahtuvassa kuulustelussa mahdollisuus oikaista kertomustaan. Ks. myös HE 190/2002 vp, s. 32, jossa todetaan, että jos tuomioistuimessa tapahtuvan puhelinkuulemisen aikana osoittautuu, ettei kertomusta voi arvioida luotettavasti ilman läsnäoloa, tulee kuuleminen keskeyttää ja kuulla henkilö läsnä olevana.

¹⁹⁷ Ks. Kolehmainen 2016, s. 25, jonka mukaan syyteharkintaan toimitetaan esitutkinta-pöytäkirjoja vuosittain noin 75 000. Kuulusteluja voidaan olettaa suoritettavan monin-kertainen määrä kyseiseen lukuun verrattuna. Tämä sen takia, että yleensä syyttäjälle lähtevissä jutuissa on useita kuulusteluja eivätkä kaikki kuulustelun sisältävät esitutkinta-pöytäkirjat edes päädy syyttäjän pöydälle.

ei käräjäoikeuksissa ole kertaakaan annettu vuodessa yli 50:tä tuomiota. Alimmillaan luku on ollut vuonna 2018, ollen vain 21.¹⁹⁸

Lainsäädännössä ja esitöissä voidaan katsoa annettun liikaa painoarvoa sanattoman viestinnän merkitykselle ja sen havaitsemismahdollisuuksille. Tämän takia oikeuskirjallisuudessa onkin todettu tuomioistuinkäsittelyyn liittyen seuraavasti: ”Kun uskottavuutta ja totuuden puhumista ei ole katsottu voitavan luotettavasti selvittää puhujan ulkoisista merkeistä tai käytäytymisestä, mielenkiintoista on se, miten laissa ja sen esitöissä suhtaudutaan todistajan kuulusteluun puhelimitse.”¹⁹⁹ Lähtökohtana kertomuksen uskottavuuden arvioinnille tuleekin pitää kertomuksen syntymekanismien ja -historian selvittämistä.²⁰⁰ Lisäksi kertomuksen sisältöä tulee verrata muihin esitutkinnassa selvinneisiin seikkoihin.²⁰¹ Tämän arvioiminen onnistuu yleensä tiedonsiirtovälineellä tapahtuvassa kuulustelussa yhtä hyvin kuin henkilökohtaisesti läsnä ollen kuultaessakin.

4.9 Lapsen oikeudellinen erityisasema

Esitutkintalain 7 luvun 14 §:ssä on säädetty vajaanlaisen laillisen edustajan läsnäolo-oikeudesta kuulustelussa ja yhteydenotosta sekä ETL 7:15:ssä tilaisuuden varaamisesta kuulusteluun lailliselle edustajalle. Niin kuin kuulustelutodistajaakin koskevassa sääntelyssä, on myös nämä säännökset rakennettu semanttisesti siten, että puhutaan fyysisestä läsnäolosta. Sama koskee myös sosiaaliviranomaisen oikeutta osallistua rikoksesta epäillyn lapsen kuulusteluun, jossa puhutaan sosiaaliviranomaisen edustajan ”lähettämisestä” kuulusteluun (ETL 7:16). Säännösten rakenteesta huolimatta ei kuitenkaan voida tehdä tulkintaa, ettei tilaisuutta tulisi varata näille

¹⁹⁸ Kuusisto Mäkelä 2021, s. 188.

¹⁹⁹ Autio – Karjala 2011, s. 84. Vrt. HE 190/2002 vp, s. 32. Tuomioistuinten toimintaan liittyen esitöissä todetaan, että mahdollisuudet todistajan uskottavuuden arviointiin ovat puhelinkuulemisessa ”käytännössä olemattomat”. Puhelinkuulustelun oikeudessa katsottiinkin soveltuvan vain lähinnä asiantuntijoihin. Ks. kuitenkin KKO 2013:96, jossa todetaan, että nykyisen vallitsevan oikeuspsykologisen käsityksen mukaan henkilötodistelun luotettavuutta ei voida juurikaan perustaa henkilön puhetavasta, ilmeistä ja eleistä taikka tunnereaktioista oikeudenkäynnissä tehtävien havaintojen ja vaikutelmien varaan. Suurempi merkitys on kertomuksella itsessään, kuten sen keskeisen sisällön johdonmukaisuudella, realiteetisuudella ja muuttumattomuudella sekä yksityiskohtien runsaudella.

²⁰⁰ Jonkka 1993, s. 65–66.

²⁰¹ Näitä voivat olla esimerkiksi salaisilla pakkokeinoilla tai muilla pakkokeinoilla saadut tiedot, muiden kuulustelukertomukset, valvontatallenteet ja lääkärinlausunnot.

tahoille tai että kuulustelu puhelimella tai muulla tiedonsiirtovälineellä olisi alaikäisten kohdalla mahdotonta.²⁰²

Haitta- ja luotettavuusarviointiin vaikuttaa täysi-ikäisten tapaan kuultavan asema, mutta myös se, onko kyse alle 15-vuotiaasta vai 15–17-vuotiaasta kuultavasta. Jos kuultava on alle 15-vuotias, on hänen laillisilla edustajillaan ETL 7:14.1:n mukaisesti aina oikeus olla läsnä kuulustelussa.²⁰³ Puhevaltaa käyttää tällöin vain laillinen edustaja (OK 12:1.1). Jos kyse on 15–17-vuotiaasta lapsesta, käyttää lapsi rinnakkaista puhevaltaa. Joissain harvoissa tapauksissa lapsi voi OK 12:1.2:n mukaisesti käyttää yksin puhevaltaansa (ETL 7:14.2).²⁰⁴ ETL 7:15.1:n mukaan alle 18-vuotiaan asianomistajan ja rikoksesta epäillyn laillisille edustajille on ilmoitettava kuulustelusta etukäteen ja vähintään yhdelle on varattava tilaisuus olla läsnä kuulustelussa, ellei ETL 7:15.2:sta muuta johdu.²⁰⁵ Tämä koskee myös kuulustelua tiedonsiirtovälineellä.²⁰⁶

Sosiaaliviranomaisten kohdalla lainsäätäjä on lähtenyt siitä, että heille tulisi tarvittaessa ilmoittaa kuulustelusta sekä varata mahdollisuus osallistua siihen (ETL 7:16). Esitöiden mukaan rikokset, joissa on kyse pikemminkin ajattelemattomuudesta tai ymmärtämättömyydestä, voivat jäädä ilmoittamisvelvollisuuden ulkopuolelle.²⁰⁷ Sama koskee lievempiä rikoksia, joissa kyse on yksinkertaisista ja selvistä rikosepäilyistä, joista ei ole

²⁰² Tätä voidaan katsoa tukevan LOS 3.1:n mukainen lapsen edun ensisijaiseksi asettava tulkinta. Lisäksi esitöissä on alle 15-vuotiaan rikollisesta teosta epäillyn tutkintaan liittyvän ETL 3:5:n yhteydessä todettu, että ”kaikissa esitutkinnassa olevissa asioissa lain säännöksiä sovelletaan tapauksen edellyttämässä laajuudessa ja edellyttämällä tavalla”. Ks. HE 222/2010 vp, s. 180.

²⁰³ Tiedonsiirtovälineellä tapahtuvan kuulustelun kohdalla ei ole myöskään vaikutusta ETL 4:8:n mukaiseen edunvalvojaa koskevaan sääntelyyn. Edunvalvojalla on mahdollisuus osallistua kuulusteluun normaaliin tapaan, vaikka se suoritettaisiin tiedonsiirtovälineellä.

²⁰⁴ Käytännössä on erittäin harvinaista, että poliisi jättäisi ilmoittamasta asiasta laillisille edustajille, vaikka kyse olisi esimerkiksi varkaudesta, joka olisi kohdistunut lapsen kesätoilla hankkimaan omaisuuteen.

²⁰⁵ Tilaisuuden varaaminen huoltajille ei koske todistajan asemassa kuultavaa lasta, joskin tälle ei ole estettäkään.

²⁰⁶ Yhteydenottovelvollisuus alaikäisen lapsen lailliseen edustajaan ei lähtökohtaisesti koske ETL 7:20:n mukaista alustavaa puhuttelua. Tutkija voi siis soittaa suoraan myös alaikäiselle lapselle, mutta tällöin ei ole kyse varsinaisesta kuulustelusta, jos lailliset edustajat eivät esimerkiksi liity mukaan puhelun aikana ja muut muotomääräykset täytetään. Lisäksi tulee huomioida, että tilaisuus osallistua kuulusteluun tulisi yrittää varata kaikille laillisille edustajille. Tämä sen takia, että esitöiden mukaan tavoiteltavaa on pyrkiä sopimaan kuulusteluajankohta molempien vanhempien kanssa. Ks. HE 222/2010 vp, s. 223.

²⁰⁷ Vaikka esitöissä ei tästä mainitakaan esimerkkejä, voidaan tältä osin viitata ROL 1:7.1.2:aan. Kohdassa mainitaan, että lapsen kohdalla voidaan jättää syyte nostamatta, jos ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa tai enintään kuusi kuukautta vankeutta ja teon katsotaan johtuneen pikemmin ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta kuin piittaamattomuudesta lain kieltoja ja käskyjä kohtaan.

odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa.²⁰⁸ Tapauskohtaista harkintaa käyttäen tilanne voidaan hoitaa siten, että tilaisuutta osallistua kuulusteluun ei varata, mutta kuulustelupöytäkirja toimitetaan ETL 7:16.2:n mukaisesti viipymättä sosiaaliviranomaiselle.

Käytännössä on kuitenkin yleistä, että poliisi ilmoittaa jokaisesta alle 18-vuotiaan rikoksesta epäillyn kuulustelusta sosiaaliviranomaisille ja varaa heille mahdollisuuden osallistua kuulusteluun. Jos kukaan huoltajista ei pääse osallistumaan kuulusteluun, korostuu sosiaaliviranomaisten rooli lapsen edun valvojana.²⁰⁹ Siinä missä puhelinkuulustelussa sosiaaliviranomaisten on vielä mahdollista valvoa lapsen etua, on lapsen edun valvomisen sähköpostitse tapahtuvassa kuulustelutilanteessa melko mahdotonta. Sama koskee myös huoltajia tai muita laillisia edustajia, joskin on mahdollista etukäteen sopia, että lapsi ja edustajat vastaavat sähköpostikuulusteluun yhdessä. Kuulustelun suorittamista sähköpostilla alaikäisten kohdalla tulisi kuitenkin lähtökohtaisesti välttää ensisijaisena vaihtoehtona lapsen rikosprosessuaalisesta asemasta riippumatta.²¹⁰

Alle 15-vuotiaan asianomistajan ja todistajan kohdalla lähtökohtana on, ettei heitä yleensä kuulla todistajana oikeudessa (OK 17:27 ja 30).²¹¹ Käytäntönä onkin, että poliisi kuulee alle 15-vuotiaan asianomistajan tai todistajan tarvittaessa ETL 9:4:n mukaisesti ääni- ja kuvatallenteeseen.²¹² Tällöin tallennetta voidaan käyttää todisteena oikeudenkäynnissä, eikä lapsen tarvitse olla läsnä henkilökohtaisesti.²¹³ Näissä tapauksissa kuulusteluja ei suoriteta puhelimella tai muulla tiedonsiirtovälineellä. Huomioitavaa on myös se, ettei alle 15-vuotiaalla ole kuulustelutavasta tai asemasta riippumatta sanktioitua totuudessapysymisvelvollisuutta.²¹⁴

²⁰⁸ HE 222/2010 vp, s. 225. Esitöissä viitataan suppeaa esitutkintaa koskevaan ETL 11:2.2:n sääntelyyn, jonka mukaan suppea esitutkinta voidaan suorittaa noudattamatta ETL 7:16:n kuulustelutodistajaa koskevaa sääntelyä.

²⁰⁹ HE 222/2010 vp, s. 225.

²¹⁰ Sähköpostikuulusteluksi soveltuvat lähinnä vähäiset täydennyskuulustelut.

²¹¹ Säännöksessä viitataan OK 17:27:n asianosaisia koskevaan sääntelyyn. Jos alle 15-vuotiaasta kuultaisiin oikeudessa, tulisi sen ensinnäkin olla tuomioistuimen mielestä soveliasta. Lisäksi kuulemisella tulisi olla asian selvittämiseksi keskeinen merkitys ja kuulemisen ei tulisi todennäköisesti aiheuttaa kuultavalle sellaista kärsimystä tai muuta haittaa, joka voi vahingoittaa häntä tai hänen kehitystään.

²¹² Kyse voi olla esimerkiksi seksuaalirikos- tai läheisväkivaltarikoksen uhrista.

²¹³ Alle 15-vuotiaasta lasta voidaan kuulla asianomistajana esimerkiksi koulukiusaamiseen liittyvässä rikoksessa, jos epäiltyjen joukossa on 15 vuotta täyttäneitä ja asia on etenemässä tuomioistuimeen.

^{Lasta} ei välttämättä tarvitse kuulla videolle, jos hän täyttää 15 vuotta ennen oikeudenkäyntiä, koska tällöin hän voi itse saapua istuntoon.

²¹⁴ Fredman ym. 2020, s. 540.

Riippumatta siitä, että ETL 9:4:ssä puhutaan vain asianomistajasta ja todistajasta, kuullaan myös alle 15-vuotiaita rikollisesta teosta epäiltyjä todistelutarkoituksessa videolle.²¹⁵ Tämä on tarpeen silloin, kun tekoon liittyy 15 vuotta täyttäneitä rikoksesta epäiltyjä ja on todennäköistä, että asiaa tulee etenemään pääkäsittelyyn. Kyse on tällöin joko ETL 3:3.1:n mukaisesta tavanomaisesta esitutkintapakon sisältävästä tilanteesta tai ETL 3:5.1:n mukaisesta tilanteesta, jossa poliisi selvittää tarvittaessa liittyykö tapaukseen 15 vuotta täyttäneitä epäiltyjä. Jos tapauksessa ei ole kuin alle 15-vuotiaita rikollisesta teosta epäiltyjä, on kyseessä ETL 3:5.2:n mukainen rikollisen teon tutkinta, jolloin tarvetta ETL 9:4:n mukaiseen videointiin ole.

Lainsäätäjä on asettanut ETL 3:5:n mukaisissa tapauksissa lähtökohdaksi, ettei alle 15-vuotiaiden epäilyksi tekemiä rikollisia tekoja tutkita.²¹⁶ Esitutkintalain 3 luvun 5 §:n 2 momentin mukaan alle 15-vuotiaan tekemäksi epäillyn rikollisen teon johdosta toimitetaan esitutkinta tarvittaessa erikseen laissa säädettyissä tilanteissa. Näin voi olla, 1) jos asianomistajan pyytää poliisia saamaan teolla menetetyt omaisuuden takaisin tai toteuttaakseen vahingonkorvausoikeutensa, 2) selvitetään menettämisseuraamuksen edellytykset tai 3) lastensuojelutoimenpiteiden tarpeen tai muun epäillyn etuun liittyvän selvittämistarpeen vuoksi.²¹⁷ Yleensä esitutkinnan tarve konkretisoituu tapauksissa, joissa on kyse ETL 3:5.2,1:n mukaisesta asianomistajan menetetyt omaisuuden takaisin saamisesta tai hänen vahingonkorvausoikeutensa toteuttamisesta.²¹⁸

²¹⁵ Herää tosin kysymys, että jos esimerkiksi 14-vuotias lapsi kykenee osallistumaan törkeään ryöstöön, jossa on anastettu uhrilta omaisuutta teräaseella uhkaamalla, niin aiheutaisiko kuulustelu todistelutarkoituksessa tuomioistuimessa hänelle sellaista kärsimystä tai muuta haittaa, joka OK 17:27.1,2:n mukaisesti voisi vahingoittaa häntä tai hänen kehitystään?

²¹⁶ HE 222/2010 vp, s. 180.

²¹⁷ Tulee huomata, että tarve suorittaa esitutkinta tyhjentyy näihin tapauksiin eikä sitä tulisi lähtökohtaisesti suorittaa, jos tapaus on yksinkertainen ja selvä. Käytännössä poliisi on kuitenkin ottanut myös alle 15-vuotiaiden rikollisten tekojen osalta vahvaa roolia. Tämä on sinänsä ymmärrettävää esimerkiksi koulukiusaamistapauksissa, mutta jos ETL 3:5:n edellytykset eivät täyty, kuuluu päävastuu tapauksesta sosiaaliviranomaisille kouluviranomaisten ohella.

²¹⁸ Kaksi muuta kohtaa ovat selvästi harvinaisempia. Vaikka lastensuojelullinen näkökulma on mukana poliisin esitutkinnassa aina, kun osallisina on alaikäisiä, ei lastensuojelu yleensä erikseen pyydä tutkintaa. Sama koskee kyseisen kohdan epäillyn etua, jossa voi olla kyse esimerkiksi asianomistajan vahingonkorvausvaatimusten torjumisesta, kun asianomistaja ei ole itse pyytänyt tutkinnan toimittamista. Ks. HE 222/2010 vp, s. 182. Menettämisseuraamuksen kohdalla on äärimmäisen harvinaista, että asiaa tarvitsee tutkia tarkemmin. Tuomioistuimeen pelkkänä menettämisseuraamisasiana syyttäjän vaatimuksesta (RL 10:9.3) etenevä käsittely on muutoinkin äärimmäisen harvinaisen.

Sen lisäksi, että lainsäätäjä on rajoittanut alle 15-vuotiaiden epäillyksi tekemien rikollisten tekojen esitutkintaa, on otettu kantaa myös tarpeeseen kuulustella heitä. Lapsen laillisen edustajan ja sosiaaliviranomaisen läsnäolosta huolimatta esimerkiksi alle 12-vuotiaan epäillyn kuulustelemiseen on suhtauduttava varauksellisesti.²¹⁹ Kuulustelua harkittaessa tulisi ottaa huomioon erityisesti se, kuinka tärkeää kuulustelu on tutkinnalla selvitetävän asian kannalta. Varsinkin yksinkertaisissa ja vähäisissä tapauksissa epäillyn kuulemisen kannalta riittävää voi olla hänen puhuttelemisensa esimerkiksi tapahtumapaikalla.²²⁰ Tulee myös muistaa, että laillisella edustajalla on OK 12:1.1:n perusteella puhevalta. Tämän takia olisikin suositeltavaa, että kun kyse on ETL 3:5.2:n mukaisesta rikollisen teon tutkinnasta, kuulustelun kohteena olisivat lapsen sijaan lailliset edustajat. Tällöin kuulustelun hoitaminen onnistuu yleensä puhelimella tai muulla tiedonsiirtovälineellä eikä ETL 7:16:n mukaista tilaisuuden varaamista kuulusteluun sosiaaliviranomaisille tarvitse soveltaa.²²¹

5 ETÄVIDEOKUULUSTELUA KOSKEVA SÄÄNTELY DE LEGE FERENDA

Tiedonsiirtovälineellä tapahtuvaan kuulusteluun liittyvä sääntely on muuttunut vuosien saatossa koko ajan sallivampaan suuntaan. Samaan aikaan poliisi ei ole välttämättä täysin pysynyt teknologisen kehityksen vauhdissa.²²² Vaikka kuulusteluihin liittyvä sääntely on ollut jo pitkään teknologia-

²¹⁹ HE 222/2010 vp, s. 181. Samaan aikaan kuitenkin todetaan, että alle 15-vuotiaiden kohdalla on mahdollisuus käyttää esitutkintalain 6 luvun mukaisia säännöksiä ja esimerkiksi noutaa alle 15-vuotias kuulusteluun. Tulkintaa tehdessä on kuitenkin otettava korostuneesti huomioon ETL 4:7:n lisäksi muut esitutkintalain 4 luvun periaatteet.

²²⁰ HE 222/2010 vp, s. 181. Tämä siitäkään riippumatta, että lasten kuulusteluilla on katsottu olevan ennalta ehkäisevä luonne ja niitä on pidetty keinona selkeyttää lapselle sallitun ja kielletyn rajaa. Ks. Fredman 2020 ym, s. 353; Helminen – Lehtola – Virolainen 2002, s. 297.

²²¹ Esimerkkinä voidaan mainita tilanne, jossa 13-vuotias on lyönyt samanikäistä lasta. Tapausta voidaan yrittää selvittää tarkemmin huoltajilta ja yrittää ohjata sovitteluun. Tämäntyylinen menettely sopii myös useimpiin koulussa tapahtuviin rikosepäilyihin, joissa voidaan lisäksi huomioida koulun omat toimenpiteet tilanteen hoitamiseksi. Tarvittaessa voidaan myös järjestää esitutkinnan ulkopuolinen moniammatillinen ankkuripuhutustilaisuus lapselle. Ks. ankkuritoiminnasta tarkemmin www.ankkuritoiminta.fi, josta löytyvät kuvaukset eri poliisilaitosten toimintamalleista.

²²² Valtionhallinnon tietojärjestelmähankeilla ei ole muutoinkaan kovin mairitteleva maine. Yksi surullisen kuuluisa esimerkki on Vitja-hanke, jota on tehty jo vuodesta 2009 lähtien ja joka piti ottaa käyttöön vuoden 2014 alusta. Hanke ei ole edelleenkään valmis. Ks. tarkemmin hankkeen etenemisestä Poliisihallitus 2017c.

neutraalia, ei poliisilla ole vielä mahdollisuuksia käyttää etävideokuulustelua.²²³ Kuulusteluja on toistaiseksi käyty jossain harvoissa tapauksissa videoneuvotteluna esimerkiksi poliisilaitosten välillä, jolloin on mahdollisuus toimia julkisen hallinnon turvallisuusverkossa (TUVE).²²⁴ Tulevaisuudessa muutostarpeet koskevatkin lainsäädännöllisten kysymysten lisäksi vähintään yhtä paljon toimivien ja tietoturvallisten digitaalisten ratkaisujen löytämistä.

Jo pitkään on esiintynyt vaateita, että kuulustelut tulisi videoida selvästi nykyistä useammin riippumatta siitä, kirjataanko kuulustelukertomus poliisin toimesta vai ei.²²⁵ Tämä olisi omiaan vähentämään väitteitä siitä, että kuulustelukertomusta ei ole kirjattu siten kuin kuultava on kertonut tai vaihtoehtoisesti että häntä on painostettu taikka kohdeltu muutoin kaltoin kuulustelussa. Poliisilla tulisikin olla valmius tallentaa kuulustelut tietokantaan, jossa niitä säilytettäisiin tarpeellinen aika.²²⁶

Tähän tietokantaan voisi liittyä läheisesti sovellus, jolla poliisin olisi mahdollista suorittaa etävideokuulusteluja. Järjestelmällä tulisi olla mahdollisuus suorittaa tietoturallinen ja vahvaan tunnistamiseen perustuva etävideokuulustelu.²²⁷ Käytännössä tämä voisi olla esimerkiksi osa poliisin jo aikaisemmin suunnittelemaa ”virtuaalista poliisiasemaa”, jossa poliisin

²²³ Teknologianeutraalin muotonsa säännös sai jo vuoden 2004 uudistuksessa, joten valmius etävideokuulusteluun on sinänsä jo lainsäädännöllisesti olemassa.

²²⁴ Ks. Airaksinen 2018, s. 33–34. Ks. myös HE 252/2016 vp, s. 33. Kyseisessä uudistuksessa lyhennettiin tutkintavankien siirtoaikaa vankilaan, minkä takia tutkintavankiloihin oli tarkoitus saada enemmän ja paremmin varusteltuja kuulustelutiloja. Videoneuvottelulaitteet mainittiin yhtenä esimerkkinä varustautumisesta.

²²⁵ Ks. esimerkiksi Fredman 2018, s. 497–498. Ks. myös Psykologilehti 2019. Jo tätä ennen oli vaadittu kuulustelujen nauhoittamista äänitallenteelle. Ks. Karstinen 1998, s. 128. Lisäksi voidaan mainita LaVM 9/1986 vp, s. 8, jossa lakivaliokunta totesi, ettei katso vielä voivansa määrätä kuulemisen videotallentamista pakolliseksi, koska siitä tulee ensi saada riittävästi kokemuksia. Lisäksi on selvitettävä, onko asianosaisella oltava oikeus kieltäytyä tällaisesta kertomuksen tallentamisesta.

²²⁶ Videotallenteet eivät kuitenkaan ole täysin ongelmaton ja kustannuksia säästävä vaihtoehto. Kuulustelujen litterointi vie aikaa, mihin vastaus voisi olla käyttää transkriptio-ohjelmaa, joka muuntaa äänen tekstiksi. Tutkinnanjohtajan näkökulmasta videotallennuksen käyttö voi aiheuttaa lisähaasteita akuuteissa tilanteissa, joissa kuulustelujen sisällön arviointi vaikuttaa esimerkiksi pakkokeinojen käyttöön. Tällöin on hyvä, että tutkija kirjaa muistiinpanoja kuulustelusta, koska tutkinnanjohtaja ei välttämättä ehdi heti tutustua esimerkiksi kaksi tuntia kestävään tallenteeseen tilanteessa, jossa tulee tehdä nopeasti päätöksiä.

²²⁷ Ks. esimerkiksi Tuomioistuinvirasto 2020, s. 11–14, jossa esitellään videoneuvottelupalvelun, Skypen ja puhelinkokouksen käyttöä salassapidon ja tietoturvan näkökulmasta. Tietoturvan lisäksi voidaan huomioida myös työturvallisuus, oli sitten kyse väkivallan uhasta tai vaikka koronan kaltaisesta pandemiasta ja sen tarttumiskistä. Ks. 271/2004 vp, s. 68, jossa muutettiin lainsäädäntöä siten, että vangitsemisoikeudenkäynnissä voitiin käyttää videoneuvottelua. Esitöissä todetaan, että videoneuvottelun käyttämisen puolesta

tavoitteena on asiakaslähtöisen palveluportaalin rakentaminen.²²⁸ Tämän suuntaiselle kehitykselle on olemassa ainakin jonkinlainen selkänoja myös valtionhallinnon sisällä. Valtioneuvoston selonteossa sisäisestä turvallisuudesta vuodelta 2016 korostettiin viranomaisten uusien teknologioiden käyttöönottamista ja hyödyntämistä: esimerkkeinä mainittiin robotisaatio, virtualisaatio, keinoälyn kehitys, nanomateriaalit, bioteknologia ja energiateknologia.²²⁹ Erikseen esiteltiin erilaisia toimenpiteitä, joilla poliisin vaikuttavuutta voitaisiin tehostaa poistamalla esitutkinnasta hallinnollista taakkaa.²³⁰ Myös nykyisen hallituksen ohjelmassa näkyy positiivinen suhtautuminen digitalisaatioon, koska sen avulla halutaan alentaa kustannuksia ja sujuvoittaa prosessia.²³¹ Uuden teknologian käyttöönotto ei kuitenkaan yleensä suju ilman vastarintaa, ja kritiikissä normatiivinen ja tunnepohjainen argumentointi voivat helposti sekoittua keskenään.²³²

Etävideokuuleminen tulisi olla mahdollista suorittaa seuraavin tarkoituksin: 1) todisteeksi ääni- ja kuvatallenteeseen tallennettavana kuulusteluna, 2) ääni- ja kuvatallenteeseen tallennettava kuulusteluna sekä 3) tavanomaisena poliisin ylöskirjaamana kuulustelukertomuksena. Tarkoitukset olisivat siten samat kuin jo nykyään henkilökohtaisesti läsnä ollen suoritettavissa kuulusteluissa, mutta kuulustelu tapahtuisi etävideoyhteydellä. Tutkinnalle aiheutuvan haitta- ja luotettavuusarvioinnin näkökulmasta etävideokuulustelu sijoittuisi henkilökohtaisesti läsnä ollen tapahtuvan kuulustelun ja puhelinkuulustelun välimaastoon.²³³

Etävideokuulustelussa tulisi tehdä haitta- ja luotettavuusarviointi hyvin pitkälti samaan tapaan kuin muidenkin tiedonsiirtovälineiden kohdalla.

voivat puhua kustannus- ja muut tarkoituksenmukaisuusnäkökohdat, mutta sillä voi myös olla menettelyn turvallisuutta parantava vaikutus.

²²⁸ Sisäministeriö 2016, s. 39.

²²⁹ Sisäministeriö 2016, s. 52.

²³⁰ Yhtenä esitutkintaa sujuvoittavana toimenpiteenä mainittiin kuulustelujen kirjaamista ja taltiointia nopeuttavat toimenpiteet, joissa kuulustelut tallennettaisiin ääni- ja videotalentein, niin että ainoastaan syyteharkintaan sekä tuomioistuinkäsittelyyn vaikuttavat keskeiset seikat kirjattaisiin esitutkintapöytäkirjaan. Sisäministeriö 2016, s. 36. Toistaiseksi tämä ei ole toteutunut, eikä ehdotus itsessäänkään välttämättä ole kovin onnistunut kyseisessä muodossa, koska on vaikea nähdä, miten kyseinen toimenpide sujuvoittaisi esitutkintaa, koska kuultava olisi joka tapauksessa poliisilaitoksella kuultavana.

²³¹ Valtioneuvosto 2019, s. 87.

²³² Ks. Koulou 2011, s. 78–79. Koulou kuvaa oikeudenkäynnin digitalisoitumista ja videoneuvotteluun liittyvää kritiikkiä, jossa tunnutaan sekoittavan normatiivinen ja tunnepohjainen argumentointi. Osittain kyse voikin olla uutuudenpelosta järkisyiden sijaan.

²³³ Oman haasteensa toisivat myös kuultavan mahdollisuudet tallentaa kuulustelu, mikä ei ole lähtökohtaisesti sallittua esitutkinnassa. Ks. AOK 15.10.2010 dnro OKV/603/1/2008. Toisaalta kuultava saa kuulemistavasta riippumatta samat tiedot ja hänelle on tarvittaessa mahdollista määrätä ETL 11:5:n mukainen ilmaisukielto.

Samansuuntaisesti tulisi arvioida oikeusturvaseikkoja, lapsen etua, kuultavalle aiheutuvaa haittaa ja rikosprosessin joutuisuutta. Merkitystä olisi kuitenkin kuultavan identifioinnin, kuulustelukertomuksen autenttisuuden, kertomuksen merkittävyyden ja uskottavuuden arvioinnissa.

Tähän asti tiedonsiirtovälineillä tapahtuvan kuulustelun yhtenä suurimmista haasteista on ollut kuultavan identifioiminen. Etävideokuulustelussa kuultavan identifioimisessa voitaisiin päästä yhtä vahvaan tunnistamiseen kuin henkilökohtaisesti läsnä ollen kuultaessa.²³⁴ Tulevaisuudessa henkilön tunnistaminen etävideoyhteydellä voi aiheuttaa kuitenkin haasteita. Niin kutsutulla *deepfake*-tekniikalla voidaan muuttaa henkilön kasvoja sekä ääntä siten, että kuulustelussa näyttäisi olevan tietty henkilö, mutta käytännössä joku muu puhuu.²³⁵ Kyseinen tekniikka on peruskäyttäjien sovelluksilla kuitenkin vielä sen verran heikkotasoisista, että tällainen toiminta on helpohkosti havaittavissa. Tulevaisuudessa näin tuskin on, ja jo nyt *deepfake*-tekniikalla on toteutettu huijauksia onnistuneesti.²³⁶

Kyseisenlaisen huijaamistavan torjuntaan on jo nyt erilaisia keinoja. Tekninen valmius henkilön vahvaan tunnistamiseen digitaalisesti on jo olemassa, mutta tällaista järjestelmää poliisilla ei ole käytössään.²³⁷ Tietoturvan ja -suojan tärkeys digitalisoituvassa maailmassa tulee luultavasti tulevaisuudessa lisäämään biometrisen tunnistukseen perustuvaa tarvetta, jossa ihmisen kehoa käytetään tunnistamiseen. Jo nyt suhteellisen yleinen esimerkki biometrisestä tunnistamisesta on sormenjälki- tai kasvojentunnistus puhelimella.²³⁸ Tällainen olisi järkevää ottaa käyttöön myös perinteisessä puhelinkuulustelussa.

²³⁴ Kuultava voidaan tunnistaa kasvojen perusteella, ja kuultava voi näyttää henkilöllisyyden todistavan korttinsa kameralle läsnä ollen tapahtuvan kuulustelun tapaan. Lisäksi poliisin on mahdollista arvioida henkilöllisyyttä samoin keinoin kuin aikaisemmin on käyty läpi yleisesti tiedonsiirtovälineen avulla tapahtuvan kuulustelun kohdalla.

²³⁵ Kyseistä tekniikkaa on käytetty esimerkiksi lisäämään julkisuuden henkilön kasvot pornovideoon ja erilaisessa viihdekäyttöön tarkoitetuissa sosiaalisen median sovelluksissa. Europol näkee tekniikan myös uhkana CAM-materiaalin valmistamiseen, jossa *deepfake*-tekniikalla valmistetaan sukupuoli- ja seksuaaliväkivallasta esittävää materiaalia. Ks. Europol 2019, s. 34. Todettakoon kuitenkin, että myös tällainen materiaali on laitonta RL 17:18.4:n perusteella.

²³⁶ Ks. The Wall Street Journal 2019, jossa mainitussa tapauksessa käytettiin tekoälyyn perustuvaa teknologiaa matkimaan saksalaisen toimitusjohtajan ääntä ja saatiin Iso-Britanniassa sijaitsevan energiafirman alainen siirtämään 243 000 dollaria huijareiden tileille. Europolin mukaan kyseessä oli luultavasti ensimmäinen äänen matkimiseen liittyvä huijaus.

²³⁷ Esimerkiksi Terveystalo tuottaa lääkäripalveluja etävideoyhteydellä sekä chat-palvelulla joko puhelimen sovelluksella tai verkkosivun kautta. Käyttäjän tulee ensin rekisteröityä pankki- tai mobiilitunnistautumisella Oma Terveys -palveluun, jonka jälkeen sovellusta voi käyttää nelinumeroisella koodilla tai kasvontunnistuksen avulla. Ks. Terveystalo 2021.

²³⁸ Ääneen perustuvaan tunnistautumiseen taas liittyy useita epävarmuustekijöitä ja muut-

Etävideokuulustelun autenttisuutta voidaan pitää verrannollisena henkilökohtaisesti läsnä olevan kuulusteluun, jos kuultava saa tarkistaa ja korjata ETL 9:2:n mukaisesti kirjatun kertomuksen oman laitteensa näytöltä lukien tai ETL 9:5 mukaisesti tallenteen katsomalla. Lisäksi kuulustelukertomus tulisi olla mahdollista allekirjoittaa sähköisesti. Poliisi on jo ottanut osittain käyttöönsä sähköisen esitutkintapöytäkirjan, ja myös kuulustelukertomukset voidaan allekirjoittaa sähköisesti. Näissä allekirjoittaminen kuitenkin tapahtuu henkilökohtaisesti läsnä olleen sähköiselle alustalle piirtämällä eikä digitaalisella varmenteella, joka soveltuisi etävideokuulusteluun.²³⁹

Etävideokuulustelujen kohdalla tulisi tehdä muutoksia RL 15:2:n sääntelyyn, koska ävideokuulustelujen kohdalla tehdä muutoksia RL 15:2:n sääntelyyn.kn.:31. Helsinki 2019. sosiaalisesti,ä. että tutkija kirjaa mtällä hetkellä rangaistava perättömän lausuman tunnusmerkistö ei täyty tiedonsiirtovälineellä kuultaessa. Tulee muistaa, että RL 15:2:n ja sitä edeltäneen vanhan RL 17:4:n linjaus on tehty aikana, jolloin kuulusteluja suoritettiin lankapuhelimella ja poliisi kirjasi kuulustelun ylös kirjoituskoneella tai jopa käsin paperille kirjoittamalla.²⁴⁰ Säännöstä tulisi muuttaa siten, että etävideokuulustelu tulisi säännöksen soveltamisen piiriin.²⁴¹ Näin on tehty jo tuomioistuimessa tapahtuvan kuulemisen osalta, koska RL 15:1.2:n mukaan säännöstä sovelletaan myös kuultaessa henkilöä käyttäen videoneuvottelua, puhelinta tai muuta OK 17 luvun 52 tai 56 §:ssä tarkoitettua teknistä tiedonvälitystapaa.²⁴²

Uskottavuuden arvioinnin voidaan sanoa olevan etävideokuulustelussa melko samantasoista kuin henkilökohtaisesti läsnä olleenkin kuultaessa. Toisaalta kuultavaa ja tilaa, jossa hän on, ei välttämättä näy videokuvassa kokonaan, jolloin havaintoja sekä arviointia voi olla vaikeampi tehdä. Niin kuin edellä on jo käyty läpi, on koko sanattomaan viestintään perustuva uskottavuusarviointi kritiikille altis. Tekninen kehitys mahdollistaisi jo nyt ”modernien valheenpaljastuskoneiden” käytön henkilön kertomuksen

tujia. Ks. Kinnunen – Launiala – Silvennoinen 2019, s. 9–10. Ks. biometrisestä tunnistamisesta tulevaisuudessa tarkemmin Korja 2016, s. 87–89.

²³⁹ Ks. erityyppisistä sähköisen allekirjoituksen tavoista Valtiovarainministeriö 2017, s. 62–65.

²⁴⁰ Tällä hetkellä kuulustelukertomus kirjataan tietokoneella ja sen voi lähettää kuultavalle tarkistettavaksi sähköpostitse. Käytännössä tiedonsiirtovälineellä tapahtuvan kuulustelun jättäminen ulos RL 15:2:n sääntelystä ei ole välttämättä enää perusteltua kaikissa perinteisessä puhelinkuulustelussakaan.

²⁴¹ Tämä tosin voisi koskea jo nyt puhelinkuulustelua, jossa kertomus annetaan erikseen tarkistettavaksi sähköpostin välityksellä.

²⁴² Ks. näistä tarkemmin Pölonen – Tapanila 2015, s. 162–169.

totuudenmukaisuuden arvioinnissa. Kyseessä voisi olla esimerkiksi valheiden tunnistaminen mikroilmeistä.²⁴³ Tällaista tuskin tulemme näkemään lähitulevaisuudessa, ja kyseinen järjestelmä voisi olla myös itsekriminointisuojan kannalta ongelmallinen.

²⁴³ Ks. tarkemmin Li 2017, s. 23–24. Li toteaa, että mikroilmeet ovat ihmisen tahattomia lyhyitä kasvonliikkeitä, jotka paljastavat henkilön todelliset tunteet. Tätä olisi mahdollista hyödyntää myös poliisin suorittamissa kuulusteluissa, joissa mikroilmeet kertoisivat, puhuuko kuultava totta vai ei.

LÄHTEET

Kirjallisuus

- Aarnio, Aulis, Laintulkinnan teoria. WSOY 1989.
- Airaksinen, Matti, Teknologian hyödyntäminen ja innovaatioprosessi poliisihallinnossa – Case: etäkuulusteluprosessin kehittäminen Lounais-Suomen poliisilaitoksella. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto 2018.
- Autio, Tiina-Liisa – Karjala, Anna, Todistajapsykologinen näkökulma henkilötodisteluun rikosprosessissa, s. 57–100 teoksessa Lahti, Raimo – Siro, Jukka, Asiantuntemustieto ja asiantuntija oikeudessa. Helsingin hovioikeuden julkaisuja. Helsinki 2011.
- Ellonen Erkki – Karstinen, Eija – Nykänen, Veli-Eino, Kuulustelutaktiikka. Poliisin oppi-kirjasarja 1/96. Helsinki 1996.
- Euroopan komissio, Cross-border Digital Criminal Justice. June 2020.
- Europol, Internet Organised Crime Threat Assessment (IOCTA) 2019.
- Fredman, Markku, Puolustajan rooli. Alma Talent 2018.
- Fredman, Markku – Kanerva, Janne – Tolvanen, Matti – Viitanen, Marko, Esitutkinta ja pakkokeinot. 6., uudistettu painos. Helsinki 2020.
- Haapasalo, Jaana, Lapsen kuuleminen oikeuspsykologian kannalta. Oikeus 3/2000, s. 386–390.
- Haapasalo, Jaana, Todistajanpsykologia – aikuiset todistajat, s. 153–173 teoksessa Santtila, Pekka – Weizmann-Henelius, Ghitta (toim.), Oikeuspsykologia. Edita 2008.
- Haapasalo, Jaana – Kiesiläinen, Kari – Niemi-Kiesiläinen, Johanna, Todistajanpsykologia ja todistajankuulustelu. Lakimiesliiton kustannus 2000.
- Hakalehto, Suvianna, Lapsioikeuden perusteet. Alma Talent 2018.
- Halme, Kimmo – Rantaeskola, Satu, Kuulustelut, s. 191–222 teoksessa Rantaeskola, Satu (toim.), Esitutkintalaki – Kommentaari. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjoja 21. Tampere 2014.
- Helenius, Dan – Linna, Tuula, Siviili- ja rikosprosessioikeus. Alma Talent 2021.
- Helminen, Klaus, Rikosprosessioikeutta poliisiopiskelijoille. Poliisikoulu 2007.
- Helminen, Klaus – Lehtola, Kari – Virolainen, Pertti, Uusi esitutkintalainsäädäntö. Lakimiesliiton kustannus 1988.
- Helminen, Klaus – Lehtola, Kari – Virolainen, Pertti, Esitutkinta ja pakkokeinot. Talentum 2002.
- Helminen, Klaus – Lehtola, Kari – Virolainen, Pertti, Esitutkinta ja pakkokeinot. 2., uudistettu painos. Talentum 2005.
- Ilta-Sanomat, Poliisin uusi chatti väistää Facebookin. 30.12.2013. <https://www.is.fi/digi-today/art-2000001821176.html>, haettu 16.3.2021.
- Immonen, Kari, Sillat sielujen ja ihmismietteen. Suomalaisen puhelimen kulttuurihistoriaa keskusneideistä tekstiviesteihin. Edita 2002.
- Jokela, Antti, Rikosprosessioikeus. 5., uudistettu painos. Alma Talent 2018.
- Jonkka, Jaakko, Todistusharkinnasta. Lakimiesliiton kustannus 1993.

- Jonkka, Jaakko, Eräitä näkökohtia perusoikeuksien toteutumisesta erityisesti rikosprosessissa. *Lakimies* 8/1998, s. 1255–1270.
- Jönssön, Linda, Polisförhöret som kommunikationssituation. SIC 23, Universitet i Linköping, Tema Kommunikation 1988.
- Karstinen, Eija, Keskustelusta pöytäkirjaksi. Kuulustelijoiden ja rikoksesta epäiltyjen viestintä poliisikuulusteluissa. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 2/1998. Poliisiammattikorkeakoulu 1998.
- Kekomäki, Paavo, Perättömästä lausumasta. *Lakimies* 1/1954, s. 3–40.
- Kinnunen, Aarne, Esitutkinta suurehkoissa kaupungissa. Esitutkintalain uudistusta arvioivan tutkimushankkeen osaraportti 2. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 102. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 1990.
- Kinnunen, Tomi – Launiala, Mika – Silvennoinen, Elisa, Forensinen tiede ja puhujan tunnistaminen. *Edilex* 2019/16.
- Kolehmainen, Seppo, Tilastotietoa sisäisen turvallisuuden selontekoon. 30.11.2016. <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/JulkaisuMetatieto/Documents/EDK-2016-AK-99652.pdf> (haettu 16.3.2021)
- Korja, Juhani, Biometrinen tunnistaminen ja henkilötietojen suoja. Tutkimus biometristen tunnisteiden lainsäädännöllisestä asemasta. Lapin yliopisto 2016.
- Koskimies, M. E., Poliisihoidon kehittämisestä erityisesti rikospoliisitoimintaa silmällä pitäen. *Suomen poliisilehti* N:o 22, 1937, s. 569–574.
- Koulu, Riikka, Virtuaaliläsänaoloa istuntosalissa – oikeudenkäynnin tulevaisuus vai teknologiauskoisten utopia? *Defensor Legis* 1/2011, s. 73–86.
- Kuusisto Mäkelä, Frida Emilia (toim.), Seuraamusjärjestelmä 2019. Kontrollijärjestelmä tilastojen ja tutkimusten valossa. *Katsauksia* 45/2021. Helsingin yliopisto 2021.
- Laento, Toivo – Kotakoski, Paavo, Rikosten selvittämisestä. *Suomen lakimiesliiton kustannus* 1981.
- Li, Xiaobai, Reading Subtle Information From Human Faces. Academic Dissertation. University of Oulu 2017.
- Lindell, Ismo, Sähköön pitkä historia. *Otatieto Helsinki University Press* 2009.
- Länsi-Suomi, Poliisikuulustelu puhelimitse. N:o 241. *Raumalla* lokakuun 20 p:nä 1934.
- Määttä, Pekka, Rikosasian joutuisa käsittely. *Lakimiesliiton kustannus* 2013.
- NBC News, Virtual court hearing takes turn after prosecutor spots assault suspect in victim's home. March 11, 2011. Updated March 12, 2021. <https://www.nbcnews.com/news/us-news/virtual-court-hearing-takes-turn-after-prosecutor-spots-assault-suspect-n1260698>, haettu 30.3.2021.
- Peltari, Reino, Vähän puhelimen ja radion käytöstä poliisitoiminnassa. *Suomen poliisilehti* N:o 7, 1941, s. 269–272.
- Poliisi, Poliisin ohjeet turvapostin lähettämiseen ja vastaanottamiseen 24.11.2020. <https://poliisi.fi/turvaposti>, haettu 19.6.2021.
- Poliisihallitus, Poliisin tietoturva- ja tietosuojapolitiikka. Määräys 14.11.2017 POL-2017-27422. (Poliisihallitus 2017a)
- Poliisihallitus, Poliisin toiminta sosiaalisessa mediassa. Ohje 23.10.2017 POL-2017-8358. (Poliisihallitus 2017b)

- Poliisihallitus, VITJA-hankkeen asettaminen 2017 syksy. Asettamispäätös 23.10.2017 POL-2017-31347. (Poliisihallitus 2017c)
- Poliisin käskylehti 5/1970 Rikostutkinnasta. N:o 3641/401/70 16.7.1970.
- Pölonen, Pasi, Henkilötodistelu rikosprosessissa. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2003.
- Pölonen, Pasi – Tapanila, Antti, Todistelu oikeudenkäynnissä. Tietosanoma 2015.
- Rikosuhripäivystys, Korona vaikuttaa poliisin ja käräjäoikeuden työhön – ruuhkan purku voi kestää vuosia. Rikuteema 1/2020. <https://www.riku.fi/rikosuhripaivystys/rikuteema/1-2020/korona-vaikuttaa-poliisin-ja-karajaoikeuden-tyohon-ruuhkan-purku-voi-kestaa-vuosia/>, haettu 20.3.2021.
- Sisäministeriö, Valtioneuvoston selonteko sisäisestä turvallisuudesta. Sisäministeriön julkaisu 8/2016.
- Suomen Asianajajaliitto, Suomen Asianajajaliiton ehdotukset riita- ja rikosasioiden käsittelyn järjestämisestä koronapandemian aikana ja suositukset etäyhteyksien käyttämisestä. 2.4.2020. <https://asianajajaliitto.fi/2020/04/suomen-asianajajaliiton-ehdotukset-riita-ja-rikosasioiden-kasittelyn-jarjestamisesta-koronapandemian-aikana-ja-suositukset-etayhteyksien-kayttamisesta/>, haettu 14.3.2021.
- Terveystalo, Kuinka voin käyttää terveystalon etäpalveluita? <https://omaterveys.terveystalo.com/OmaTerveys/Etapalvelut/ohjeita-etavastaanottoon>, haettu 13.3.2021
- The Wall Street Journal 30.8.2019, Fraudsters Used AI to Mimic CEO's Voice in Unusual Cybercrime Case. <https://www.wsj.com/articles/fraudsters-use-ai-to-mimic-ceos-voice-in-unusual-cybercrime-case-11567157402>, haettu 13.3.2021.
- Tilastokeskus, Sentraalisantroista kännykkäkansaan – televiestinnän historia Suomessa tilastojen valossa. <https://www.stat.fi/tup/suomi90/syyskuu.html>, haettu 16.3.2021
- Tirkkonen, Tauno, Suomen prosessioikeus pääpiirteittäin. Toimittanut Jouko Halila. Viides, uusittu painos. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1981.
- Tolvanen, Matti – Kukkonen, Reima, Esitutkinta- ja pakkokeino-oikeuden perusteet. Talentum 2011.
- Tuomioistuinvirasto, Opas tuomioistuimille etäyhteyksien käyttöön oikeudenkäynnissä. 15.4.2020, versio 1.0.
- Valtioneuvosto, Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019. Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31.
- Valtiovarainministeriö, Sosiaalisen median tietoturvaohje. Valtionhallinnon tietoturvallisuuden johtoryhmä 4/2010. Valtiovarainministeriö 2010.
- Valtiovarainministeriö, Päätelaitteiden tietoturvaohje. Valtionhallinnon tietoturvallisuuden johtoryhmä 5/2013. Valtiovarainministeriö 2013.
- Valtiovarainministeriö, Sähköisen asioinnin tietoturvallisuus -ohje. Valtiovarainministeriön julkaisuja 25/2017.
- Viljanen, Pekka, Asianosaisen totuusvelvollisuudesta rikosasioissa. Defensor Legis 6/2001, s. 1004–1025.
- Virolainen, Jyrki – Martikainen, Petri, Tuomion perustelevminen. Talentum 2010.
- Virolainen, Jyrki – Pölonen, Pasi, Rikosprosessin perusteet. Rikosprosessioikeus I. WSOY lakitieto 2003.

- Vrij, Aldert – Meissner, Cristian A. – Kassin, Saul, Problems in Expert Deception Detection and the Risk of False Confessions: No Proof to the Contrary in Levine et al. *Psychology Crime and Law* 21(9). May 2015.
- Väisänen, Tiina – Korkman, Julia, Eräitä todistajan kertomuksen arviointiin liittyviä kipukohtia oikeuspsykologisen tiedon valossa. *Defensor Legis* 5/2014, s. 721–739.
- Yle, Pelkkää henkilötunnusta ja nimeä ei pitäisi käyttää ihmisten tunnistamiseen, sanoo tietosuojavaltuutettu – miksi moni taho silti kysyy tunnusta puhelimesta? 6.11.2020. <https://yle.fi/uutiset/3-11625972>, haettu 11.2.2021

Virallislähteet

- HE 284/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi julkisen hallinnon tiedonhallinnasta sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 200/2017 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi oikeudenkäymiskaaren muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 252/2016 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle tutkintavankeuden vaihtoehtoja ja järjestämistä koskevaksi lainsäädännöksi.
- HE 46/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.
- HE 63/2013 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain ja eräiden muiden lakien muuttamisesta.
- HE 222/2010 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.
- HE 271/2004 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain, oikeudenkäymiskaaren ja eräiden muiden lakien rikosasioiden käsittelyä käräjäoikeudessa koskevien säännösten muuttamisesta.
- HE 190/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi oikeudenkäymiskaaren eräiden todistelua, kiireelliseksi julistamista ja ylimääräistä muutoksenhakuja koskevien säännösten muuttamisesta.
- HE 52/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi esitutkintalain ja pakkokeinolain sekä eräiden näihin liittyvien lakien muuttamisesta.
- HE 6/1997 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi.
- HE 14/1985 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle esitutkintaa ja pakkokeinoja rikosasioissa koskevaksi lainsäädännöksi.
- KM 2009:2. Esitutkintalain, pakkokeinolain ja poliisilain kokonaisuudistus. Esitutkinta- ja pakkokeino- ja poliisilain mietintö.
- LaVM 9/1986 vp. Lakivaliokunnan mietintö n:o 9 hallituksen esityksen johdosta esitutkintaa ja pakkokeinoja rikosasioissa koskevaksi lainsäädännöksi.
- Liikenne- ja viestintäministeriö, Tietoturvan ja tietosuojan parantaminen yhteiskunnan kriittisillä toimialoilla. Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisu 2021:1.

Oikeusministeriö, Esitutkinta, puolustus ja pakkokeinot rikosasioissa. Oikeusministeriön
lainsäädäntöosaston julkaisu 1973:3.

Oikeusministeriö, Esitutkinta ja pakkokeinot rikosasioissa. Esitutkintaryhmän ehdotus
1980. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 16/1980.

Oikeusministeriö, Suullisen todistelun vastaanottaminen tallenteelta. Videotallennustyö-
ryhmän mietintö. Oikeusministeriön julkaisuja. Mietintöjä ja lausuntoja 2020:20.

OIKEUSTAPAUKSET

Korkein oikeus

KKO 2000:35

KKO 2007:82

KKO 2012:45

KKO 2013:68

KKO 2013:96

KKO 2014:78

KKO 2016:76

KKO 2018:54

KKO 2020:61

KKO 2020:84

Hovioikeudet

Helsingin hovioikeus 20.5.2013 R 11/2308

Oikeuskanslerin ratkaisut

AOK 15.10.2010 dnro OKV/603/1/2008: Poliisikuulustelun tallentaminen kuulusteltavan
toimesta.

AOKS 1.7.2014 dnro OKV/1462/1/2012: Poliisin menettely esitutkinnassa.

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisut

AOAS 19.7.2017 dnro EOAK/6148/2016: Salassa pidettävän tietoaineiston lähettäminen
sähköpostitse.

EOA 2.9.2020 dnro EOAK/5625/2020: Lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn kesto-
koskeva sääntely.

EOA 16.10.2020 dnro EOAK/579/2020: Poliisihallituksen tulkinta esitutkinta-aineiston
julkisuudesta.

LYHENTEET

AOAS	apulaisoikeusasiamiehen sijainen
AOK	apulaisoikeuskansleri
AOKS	apulaisoikeuskanslerin sijainen
CAM	child abuse material
EOA	eduskunnan oikeusasiamies
EOAK	eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia
ESPA	Valtioneuvoston asetus esitutkinnasta, pakkokeinoista ja salaisesta tiedonhankinnasta (122/2014)
ETL	esitutkintalaki (805/2011)
HE	hallituksen esitys
JulkL	laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta (621/1999)
KM	komiteamietintö
LOS	lapsen oikeuksien sopimus
OK	oikeudenkäymiskaari (7/1734)
OKV	oikeuskanslerinvirasto
OML	Oikeusministeriön lainvalmisteluosasto
PIN	personal identification number
RL	rikoslaki (39/1889)
ROL	laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997)
SopS	Suomen säädöskokoelman sopimussarja
TUVE	julkisen hallinnon turvallisuusverkko
VETL	esitutkintalaki (449/1987)
YK	Yhdistyneet kansakunnat

FROM LANDLINE PHONE CALLS TO QUESTIONING WITH REMOTE ACCESS VIDEO CONNECTION – THE USE OF TELEPHONE AND OTHER MEANS OF COMMUNICATION IN QUESTIONING IN PRE-TRIAL INVESTIGATION BEFORE, NOW AND IN THE FUTURE

COVID-19 pandemic has shaken the world and it has also influenced how police works at the moment. More than before, the Finnish police is using telephone and other means of communication in questioning people in pre-trial investigations. Although questioning by telephone is not a new method, it was not until 1989 that it was introduced in the Finnish Criminal Investigation Act. In 2004 the section became technology-neutral which made possible, for example, to use e-mail in questioning. The latest change was in 2014 when all the restrictions based on the procedural status in pre-trial investigation were removed. At the moment the Finnish police does not have secure software to carry out questioning by remote access video calls.

Police uses phone and e-mail in questioning people on a daily basis. At the same time the legal research on the topic is minimal and the attitude in legal literature is somewhat reserved when it comes to using telephone or other means of communication in questioning. This research aims to solve 1) how the regulation has changed regarding questioning by telephone or other means of communication, 2) how one should interpret the regulation regarding questioning by telephone or other means of communication *de lege lata* and 3) how should the regulation be improved *de lege ferenda*? The perspectives of plaintiff, suspect and witness are all included in the article.

The starting point to any questioning is the legislation in the chapter 7 of Criminal Investigation Act regarding questioning and chapter 4 of the same act which provides the principles for criminal investigation and introduces the rights of a person to participate in the criminal investigation. If the person to be questioned is underaged, police should also take into consideration what is in the best interest of the child. The person to be questioned shall be present in person in the questioning. If the investigator deems that this would not inconvenience or compromise the reliability of the investigation, a person may give his or her statement by telephone or by other means of communication. There is no exact description in the legislation for the inconvenience or reliability of the investigation.

In this article this matter is looked from nine different viewpoints: information security and data protection, the possibility for identifying the

person to be questioned, legal protection, harm caused to the person to be questioned, the urgency of the investigation, the authenticity of the questioning, the significance of the questioning, the credibility of the questioning and the best interest of the child.

I argue that the police could use questioning by phone or other means of communication more often to speed up the process. Although the possibilities for identifying the person by telephone or other means of communication are reduced compared to the questioning where the person is present in person, it is not common to hear claims in court that the wrong person has been questioned. The authenticity of questioning is usually connected to the possibility for revising the record of the questioning. Nowadays it is easier to revise the record of the questioning because it can be sent to the person being questioned by e-mail. Also, one should not estimate the credibility of the person being questioned by observing their non-verbal communication, as little or no conclusions can be made based on these observations. Instead, this should be done by comparing the record with other evidence gathered during the pre-trial investigation.